

Open your mind. LUT.
Lappeenranta University of Technology

Kauppatieteiden tiedekunta

Kandidaatintutkielma

Talousjohtaminen

Tilintarkastajan rotaation vaikutukset tilintarkastuksen laatuun

The effects of audit rotation on audit quality

4.5.2012

Tekijä: Elina Liukko
Opponentti: Anna Kähönen
Ohjaaja: Satu Pätäri

Sisällysluettelo

1	JOHDANTO.....	1
1.1	Tutkimuksen taustaa	2
1.2	Tutkimusongelmat, tutkimuksen tavoitteet ja rajaukset	4
1.3	Tutkimusaineisto ja –menetelmät	5
1.4	Tutkimuksen rakenne	6
2	TILINTARKASTUKSEN LAATU	7
2.1	Tilintarkastuksen tavoite	7
2.2	Tilintarkastajalle asetetut vaatimukset.....	8
2.2.1	Eettiset ohjeet	8
2.2.2	Hyvä tilintarkastustapa.....	9
2.2.3	Tilintarkastajan riippumattomuus & esteellisyys.....	10
2.3	Tilintarkastukselle asetetut vaatimukset	11
2.4	Koettu laatu	12
3	ROTAATION VAIKUTUKSET TILINTARKASTUKSEN LAATUUN.....	13
3.1	Rotaatiosäätelyn taustaa ja perusidea.....	13
3.2	Rotaatiosäätely Suomessa.....	14
3.3	Rotaation positiiviset vaikutukset tilintarkastuksen laatuun	15
3.3.1	Tilintarkastajan riippumattomuuden paraneminen	15
3.3.2	Sijoittajien ja lainanantajien luottamuksen paraneminen.....	16
3.3.3	Vertaisarvioinnin lisääntyminen.....	17
3.4	Rotaation negatiiviset vaikutukset tilintarkastuksen laatuun	18
3.4.1	Asiakaskohtaisen asiantuntijuuden menettäminen	18
3.4.2	Tilintarkastajan asiakkaaseen ja toimialaan investointi	20
3.4.3	Tilintarkastajan henkilökohtaiset preferenssit.....	20
3.4.4	Kilpailun muuttuminen tilintarkastusalalla.....	21

3.4.5	Mielipideshoppailun lisääntyminen.....	22
3.5	Yhteenveto rotaation positiivisista ja negatiivisista vaikutuksista.....	23
4	EMPIIRINEN TUTKIMUS	25
4.1	Haastatteluprosessi.....	25
4.1.1	Haastateltavien valinta ja hankinta.....	25
4.1.2	Haastattelukysymykset ja haastattelun toteutus	26
4.2	Tulokset.....	26
4.2.1	Positiiviset vaikutukset laatuun	27
4.2.2	Negatiiviset vaikutukset laatuun.....	29
5	JOHTOPÄÄTÖKSET.....	33
5.1	Yhteydet ja erot teorian ja empirian välillä	33
5.2	Rotaation vaikutukset Suomessa	38
6	YHTEENVETO	40
6.1	Keskeiset tutkimustulokset ja johtopäätökset	40
6.2	Tutkimuksen merkitys, yleistettävyyys ja jatkotutkimusaiheita.....	41
	LÄHDELUETTELO	42

LIITTEET

Liite 1. Sähköposti: Haastattelupyyntö kandidaatintutkielmaan

Liite 2. Osakkeenomistajan haastattelukysymykset

Liite 3. Yritysjohdon haastattelukysymykset

Liite 4. Tilintarkastajan haastattelukysymykset

1 JOHDANTO

Uusi tilintarkastuslaki (459/2007) otettiin käyttöön 1.7.2007 ja yksi sen uudistuksista oli tilintarkastajan toimiajan enimmäisajan määrittäminen eli ns. rotaatiosäännöksen ottaminen lakiin. Lakiuudistuksen tarkoituksena oli Suomen tilintarkastuslainsäädännön saattaminen eurooppalaiselle tasolle sekä tilintarkastuksen laadun ja tilinpäätösten luotettavuuden parantaminen. Uudistuksen myötä lainsäädäntö saatiin myös vastaamaan Euroopan komission antamia suosituksia ja tilintarkastusdirektiiviä tilintarkastajan riippumattomuuden ja laadunvarmistuksen osalta. (Valtioneuvosto Press release, 2006) Suomen tilintarkastuslain rotaatiosäännöksen mukaan tilintarkastaja voi toimia julkisen kaupankäynnin kohteena olevan yhteisön tilintarkastajana korkeintaan seitsemänä peräkkäisenä toimikautena. Tämän jälkeen tilintarkastajan voi valita uudelleen yhteisön tilintarkastajaksi aikaisintaan kahden vuoden kuluttua tilintarkastustyön päättymisestä. Rotaatiovelvoitetta ei sovelleta tilintarkastusyhteisöön, vaan ainoastaan päävastuullista tilintarkastajaa on vaihdettava määräajoin. (TilintL 27§) Tilintarkastajan rotaatio nousee usein esille suurien yritysten romahtamisen, esimerkiksi Enronin ja WorldComin kaltaisten katastrofien yhteydessä. Huomio keskittyy tällöin tilintarkastajien toiminnan ja riippumattomuuden kyseenalaistamiseen ja usein seurauksena on asiaan puuttuminen lainsäädännöllisin keinoin. Tilintarkastajan rotaatio on yksi keino, jolla ongelmat pyritään ratkaisemaan. (Catanach & Walker 2005, 48)

Aiheen tekee mielenkiintoiseksi se, pystytäänkö sillä tosiaan estämään valtaviin konsernien aggressiivista kirjanpitoa ja parantamaan tilinpäätöksen luotettavuutta ja tilintarkastuksen laatua. Erityisesti Enronin tapaus kaikessa ”luovan kirjanpidon” ja väärinkäytösten monimuotoisuudessaan on äärimmäisen mielenkiintoinen. Rotaation kiinnostavuutta lisää myös se, että sen vaikutukset tilintarkastuksen laatuun ja muihinkin seikkoihin jakaa voimakkaasti mielipiteitä ja vaikutuksista keskustellaan paljon. Rotaatiolla vaikuttaa olevan varsin selkeästi kannattajansa ja vastustajansa. Useimmin esiintyvät argumentit koskevat rotaation kannattajien osalta tilintarkastajan riippumattomuuden parantamista ja vastustajat puolestaan vetoavat vahvasti asiakaskohtaisen asiantuntijuuden menettämiseen tilintarkastajan vaihtamisen yhteydessä sekä rotaatiosta aiheutuviin kustannuksiin. Keskustelua käydään lähinnä tieteellisten tutkimusten ja artikkeleiden

välityksellä: kirjallisuutta aiheesta ei juuri ole. On kiinnostavaa myös nähdä, miten näiden asioiden koetaan olevan Suomessa, jossa rotaatio on vasta otettu lainsäädäntöön ja otetaan pian myös käytäntöön. Esimerkiksi Catanachin ja Walkerin (2005), Chin (2010) sekä Mihaelan et al. (2011) tutkimuksista voi lukea rotaatiokeskustelun pääpiirteistä. Myös Hoylen (1978) artikkeli kokoaa hyvin yhteen rotaatioon liittyviä argumentteja.

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on analysoida erilaisia näkökulmia rotaation vaikutuksista tilintarkastuksen laatuun ja peilata niitä käytäntöön Suomessa. Työssä siis perehdytään siihen, miten rotaatio vaikuttaa tilintarkastuksen laatuun sekä siihen, miten suomalaiset tilinpäätöksen ja tilintarkastuksen sidosryhmien edustajat kokevat näiden vaikutusten toteutuvan Suomessa.

1.1 Tutkimuksen taustaa

Tilintarkastajan rotaatioon ja tilintarkastuksen laatuun liittyviä aiheita on tutkittu paljon monista eri näkökulmista. Tässä tutkimuksessa perehdytään vain pieneen osaan aihepiiriin laajassa tutkimuskentässä, eli tilintarkastuksen laatuun vaikuttaviin rotaatiosta johtuviin seikkoihin.

Tilintarkastuksen laatuun vaikuttavia tekijöitä on tutkittu varsin paljon. Dehkordi ja Makarem (2011) ovat tutkineet tilintarkastusyhteisön tyypin ja koon vaikutuksia tilintarkastuksen laatuun. Reichelt ja Wang (2010) sekä Robkob et al. (2011) tutkivat miten tilintarkastajan erikoistuminen tietylle toimialalle vaikuttaa tilintarkastuksen laatuun. Zuregait (2011) puolestaan tutki asiakasyhteisön omistusrakenteen vaikutusta laatuun. Deis ja Giroux (1992) tutkivat erilaisten tekijöiden vaikutuksia tilintarkastuksen laatuun julkisella sektorilla. Joissain tutkimuksissa asetelma on käännetty toisin päin: esimerkiksi Chen et al. (2011) tutkivat sitä, miten tilintarkastuksen laatu vaikuttaa pääoman kustannukseen ja tilinpäätössuunnitteluun.

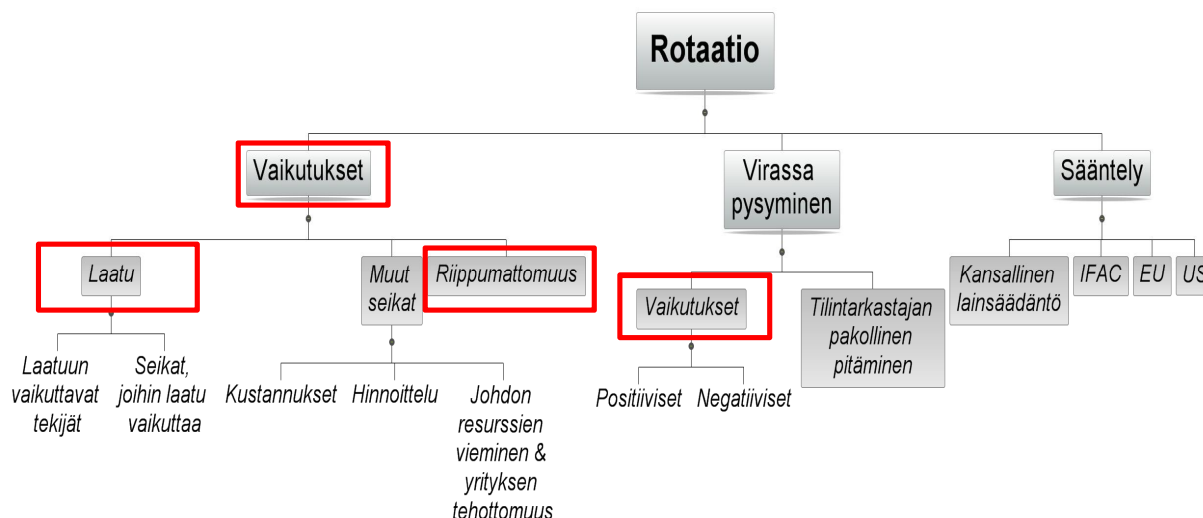
Rotaatioon erittäin keskeisesti liittyvä teema on tilintarkastajan riippumattomuus. Craswellin et al. (2002) tutkimus käsittelee taloudellisen riippuvuuden vaikutusta tilintarkastajan riippumattomuuteen. Dart (2011) puolestaan tutki tilintarkastuspalkkioiden, tilintarkastajan taloudellisen riippuvuuden ja pitkäaikaisten tilintarkastussuhteiden vaikutusta

yleisön kokemaan tilintarkastajan riippumattomuuteen. Embyn ja Davidsonin (1998) tutkimus puolestaan käsittelee toimeksiantokohtaisten tekijöiden vaikutusta riippumattomuuteen.

Myös rotaatiota ja sen vaikutuksia muihinkin seikkoihin kuin tilintarkastuksen laatuun on tutkittu paljon. Chi (2010) tutki, miten rotaatio vaikuttaa yrityksen investointistrategioihin. GAO (U.S. Government Accountability Office) (2003) puolestaan on laajassa tutkimuksessaan tutkinut monia eri rotaation vaikutuksia niin tilintarkastuksen laatuun kuin muihinkin seikkoihin, esim. tilintarkastuksen hintaan ja rotaatiosta aiheutuviin kustannuksiin. Tutkimus on eräänlainen kokoomateos rotaation positiivisista ja negatiivisista vaikutuksista eri seikkoihin ja se sisältää myös eri maiden kokemuksia rotaatiosta. Jatkumona tälle tutkimukselle on GAO:n (2004) tekemä laaja empiirinen tutkimus, joka heijastaa vuoden 2003 tutkimuksen teemoja. Arruñada ja Paz-Ares sekä Blouin et al. (2007) ovat tutkineet, miten rotaatio vaikuttaa tilintarkastajan työmäärän kasvamiseen sekä tilintarkastuksen kustannuksiin ja tilintarkastuksen hinnoitteluun. Myös edellä mainitussa GAO:n (2003) tutkimuksessa käsitellään kustannusten nousua ja sen vaikutusta tilintarkastuksen hinnoitteluun. Esimerkiksi Pinnellin (2011, 14) mukaan rotaatio vaikuttaa negatiivisesti myös asiakasyrityksen tehokkuuteen.

Yksi rotaatioon läheisesti liittyvä teema, ikään kuin rotaation vastakohta, on tilintarkastajan virkasuhteenkesto. Tätä ovat tutkineet mm. Manry et al. (2008), Geiger ja Raghunandan (2002), Knechel ja Vanstraelen (2007) sekä Carcello ja Nagy (2004). Lisäksi esimerkiksi Dopuch et al. (2000) sekä Communale ja Sexton (2005) ovat tutkineet, miten pakollisen rotaation vastakkainen käytäntö, tilintarkastajan pakollinen pitäminen tietyn aikaperiodin ajan, vaikuttaa tilintarkastuksen laatuun.

Rotaatiosääntely ei ole samanlainen kaikkialla. Esimerkiksi Mihaela et al. (2011) ovat tutkimuksessaan koonneet yhteen Euroopan unionin, Yhdysvaltojen sekä kansainvälistä IFAC:in (International Federation of Accountants) säännöksiä.

Kuvio 1. Rotaation ja laadun tutkimuksen taustaa.

Kuviosta nähdään, että tilintarkastajan rotaation ja tilintarkastuksen laadun tutkimuskenttä on varsin laaja, eikä sitä tässä voida kuvata tyhjentävästi, vaan vain keskeisimpien aihepiirien kohdalta. Tässä tutkimuksessa käsitellään kuviossa rajattuja osa-alueita, eli rotaation vaikutuksia tilintarkastuksen laatuun ja tilintarkastajan riippumattomuuteen sekä sivutaan tilintarkastajan pitkäaikaisen virassa pysymisen vaikutuksia tilintarkastuksen laatuun. Kuviossa esitetyt rotaation vaikutukset muihin seikkoihin kuin tilintarkastuksen laatuun, virassa pysymistä sekä rotaatiosääntelyn eroja ja yhtäläisyyksiä ei käsitellä tässä tutkimuksessa.

1.2 Tutkimusongelmat, tutkimuksen tavoitteet ja rajaukset

Aiheena tutkielmassa on tilintarkastajan rotaation vaikutukset tilintarkastuksen laatuun. Tutkimusongelmat ovat:

Pääongelma

- Millaisia vaikutuksia rotaatiolla on tilintarkastuksen laatuun?

Alaongelmat

- Millaisia positiivisia vaikutuksia rotaatiolla on laatuun?
- Millaisia negatiivisia vaikutuksia rotaatiolla on laatuun?

Pääongelmasta johdettuna tutkimuksen päätavoitteena on selvittää tilintarkastajan rotaation vaikutuksia tilintarkastuksen laatuun ja sitä miten ne toteutuvat Suomessa. Toisin sanoen tavoitteena on tutkia myös sitä, koetaanko rotaatiosäännös Suomessa toimivaksi ja täyttääkö säännös tavoitteensa.

Tutkimuksessa tarkastellaan sekä päävastuullisen tilintarkastajan että tilintarkastusyhteisön rotaation vaikutuksia tilintarkastuksen laatuun ja aihetta käsitellään erityisesti teoriaosiossa molemmista näkökulmista, vaikka Suomen pakollinen rotaatio koskeekin vai päävastuullista tilintarkastajaa. Jatkossa käytetään termiä ”tilintarkastaja”, mutta sillä tarkoitetaan myös tilintarkastusyhteisöä ellei toisin ole mainittu tai asiayhteydestä muuta ilmene. Järjestely on tehty siksi, että se selkeyttää tekstiä ja helpottaa luettavuutta.

Haastattelujen näkökulmat ovat tilintarkastajan, yritysjohdon sekä osakkeenomistajan näkökulma. Nämä näkökulmat on valittu mukaan siksi, että ne ovat kaikkein keskeisimpiä tilinpäätöksen sidosryhmiä: yritys tuottaa informaation, tilintarkastaja vahvistaa sen ja osakkeenomistaja käyttää informaatiota. Tilintarkastuksen laatu ja rotaation aiheuttamat muutokset siinä ovat siis hyvin relevantteja näiden sidosryhmien intressien kannalta, ja näin ollen heidän mielipiteensä tarkoituksenmukaisia tässä tutkimuksessa. Myös sidosryhmiin liittyy erikseen rajoituksia, joista on kerrottu tarkemmin empiirisen tutkimuksen yhteydessä luvussa 4.

Empiirinen tutkimus on rajattu maantieteellisesti Suomeen, koska halutaan tutkia nimenomaan sitä, miten rotaation koetaan vaikuttavan tilintarkastuksen laatuun Suomessa, jossa pakollinen rotaatio on uusi ilmiö ja säännös vasta lisätty lakiin. Tutkimuksen teoriaosion lainsäädäntöön liittyvät määritelmät tehdään Suomen lain pohjalta. Rotaatiosääntely vaihtelee maittain, mutta maiden välisiä eroja ei selvitetä tässä tutkimuksessa.

1.3 Tutkimusaineisto ja –menetelmät

Tilintarkastajan rotaatio on uusi ilmiö Suomessa, joten tutkimusmenetelmänä on laadullinen tutkimus, joka soveltuu hyvin uusien ilmiöiden tutkimiseen (Kananen 2010, 41). Tilintarkastajan rotaation vaikutuksia tilintarkastuksen laatuun tutkitaan käyttämällä aiempia tutkimuksia, tieteellisiä artikkeleita ja kirjallisuutta teoreettisena pohjana sekä hei-

jastamalla näitä seikkoja käytäntöön empiirisen tutkimuksen avulla. Myös tilintarkastuslaki ja tilintarkastusalan standardit ovat keskeisiä lähteitä. Aiemmat tutkimukset, tieteelliset artikkelit, kirjallisuus, lait ja muu sääntely sekä empiirinen tieto muodostavat siis tutkimusaineiston. Rotaatioon liittyvät teemat perustuvat kokonaan artikkeleihin ja tutkimuksiin, koska niistä ei ole löytynyt kirjallisuutta. Tilintarkastuksen laatua käsittelevät luvut puolestaan perustuvat pääasiassa kirjallisuuteen sekä lakeihin ja standardeihin.

Empiirinen tutkimus on tehty ja aineisto hankittu haastattelemalla tilintarkastuksen keskeisiä sidosryhmiä, tilintarkastajaa, osakkeenomistajaa ja yritysjohtoa, sähköpostitse. Haastattelu on toteutettu puolistrukturoituna haastatteluna, jossa kysymykset muotoillaan valmiiksi, mutta vastausvaihtoehtoja ei anneta vaan haastateltavat vastaavat niihin vapaasti (KvaliMOTV 2012a). Haastattelukysymykset ovat sidosryhmillä osittain samoja ja osin ne on muotoiltu kunkin näkökulmaan sopiviksi. Haastateltavat on valittu harkinnanvaraisella otannalla, jossa tutkittavat valitaan tutkijan asettamien kriteereiden perusteella (KvaliMOTV 2012b).

1.4 Tutkimuksen rakenne

Ensimmäinen, eli tämä luku on johdanto, joka esittelee lyhyesti tutkimuksen aiheen, tarkoituksen ja menetelmät, joita tutkimuksessa käytetään. Toisessa ja kolmannessa luvussa esitellään tutkimuksen teoriaa. Toinen luku käsittelee tilintarkastuksen laatua ja siinä selvitetään mitkä tekijät vaikuttavat tilintarkastuksen laatuun sekä miten laatu tässä tutkimuksessa ymmärretään. Kolmannessa luvussa selvitetään tilintarkastajan rotaation teoriaa. Luku esittelee rotaatiosääntelyn taustaa ja rotaatiota Suomessa sekä rotaation positiivisia ja negatiivisia vaikutuksia tilintarkastuksen laatuun. Neljäs luku sisältää empiirisen tutkimuksen. Siinä selvitetään miten empiirinen tutkimus toteutettiin ja millaisia tuloksia sillä saatiin. Viides luku on johtopäätökset, jossa verrataan teoriaa ja empiriaa toisiinsa ja esitellään niiden eroja ja yhtäläisyyksiä. Kuudennessa luvussa eli yhteenvedossa käydään lyhyesti läpi tutkimuksen pääpiirteet, tulokset sekä tutkimuksen merkitys, yleistettävyyys ja jatkotutkimusaiheita.

2 TILINTARKASTUKSEN LAATU

Tilintarkastuksen laatua ei ole määritelty tilintarkastuslaissa eikä sitä voidakaan määritellä yksiselitteisesti. DeAngelon (1992: viitattu: Deis & Giroux 1992, 464) mukaan tilintarkastuksen laatu on sitä, että tilintarkastaja sekä havaitsee virheellisyydet asiakkaan kirjanpitojärjestelmissä ja tilinpäätöksessä, että raportoi ne. Tilintarkastuslain, tilintarkastusstandardin ISA (International Standard on Auditing) 200 ja laadunvarmistusstandardin ISQC (International Standard on Quality Control) 1 vaatimuksista voitaneen myös poimia tekijöitä, joista tilintarkastuksen laatu muodostuu. Ne asettavat tilintarkastajalle ja tilintarkastukselle tietyt tavoitteet ja velvoitteet, joiden noudattaminen on kriittinen osa laadukasta tilintarkastusta. Myös monet muut lait, kuten osakeyhtiölaki, säätiölaki, asunto-osakeyhtiölaki, kirjanpitolaki, yhdistyslaki, kauppakamarilaki, osuuskuntalaki, arvopaperimarkkinalaki, sijoitusrahastolaki ja rikoslaki sekä tilintarkastusasetus sisältävät tilintarkastusta koskevia säännöksiä. Tilintarkastuslaki on yleislaki eli se väistyy, jos muualla lainsäädännössä säädetään toisin. (KHT-yhdistys 2012) Tilintarkastuksen laatu koostuu kahdesta osasta: tilintarkastuksen tosiasiallisesta laadusta sekä tilintarkastuksen koetusta laadusta eli sen uskottavuudesta.

2.1 Tilintarkastuksen tavoite

Tilintarkastuksen tavoitteita ei suoraan säännellä tilintarkastuslaissa, vaan tavoitteet määritellään lähinnä tilintarkastuksen suorittamiselle asetettujen edellytysten kautta. Sen sijaan tilintarkastusstandardi ISA 200 määrittelee tavoitteeksi, että tilintarkastaja voi antaa lausunnon siitä, antavatko tilinpäätös ja toimintakertomus noudatettavan tilinpäätösnormiston mukaiset oikeat ja riittävät tiedot tarkastetun yhteisön toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta, sekä ovatko tilinpäätöksen ja toimintakertomuksen tiedot ristiriidattomia (KHT-Media 2009, 219). Tilintarkastuksen tavoitteena on siis tarkastuksen lain- ja muun säädännön mukainen suorittaminen sekä lausunnon antaminen siitä, onko tilinpäätös olennaisilta osiltaan virheetön ja laadittu noudatettavan tilinpäätösnormiston mukaisesti.

2.2 Tilintarkastajalle asetetut vaatimukset

Tilintarkastajana toimimiselle on asetettu paljon edellytyksiä mm. tilintarkastuslaissa, tilintarkastusstandardissa (ISA 200) ja laadunvalvontastandardissa (ISQC 1). Tilintarkastajalle asetettujen edellytysten, joita esitellään tässä luvussa, noudattaminen on olennainen osa hyvää tilintarkastusta.

Tilintarkastajalta edellytetään tietyntasoisia yleistä kelpoisuutta. Tilintarkastuslaki määrittelee tilintarkastajan yleisen kelpoisuuden käänteisesti, eli sen mitä ominaisuuksia tilintarkastajalla ei saa olla, sen sijaan että se määrittelisi tarkasti millainen tilintarkastajan pitää olla (Horsmanheimo et al. 2007,45). Tilintarkastuslain 2:n mukaan tilintarkastajana voi toimia vain henkilö, joka ei ole vajaavaltainen, konkurssissa tai liiketoimintakiellossa taikka jonka toimintakelpoisuutta ei ole rajoitettu. Tilintarkastajan on myös oltava hyväksytty tilintarkastaja, joita ovat tilintarkastuslain mukaan KHT –tilintarkastajat ja –tilintarkastusyhteisöt sekä HTM –tilintarkastajat ja –tilintarkastusyhteisöt (Horsmanheimo & Steiner 2008, 47).

2.2.1 Eettiset ohjeet

Tilintarkastajan eettisiä ohjeita ei nimenomaisesti mainita tilintarkastuslaissa, joskin se sisältää osittain samoja vaatimuksia, mutta ne on määritelty KHT-yhdistyksen hyväksymissä, IFAC:in antamissa eettisissä ohjeissa. Eettisiä vaatimuksia ovat rehellisyys, objektiivisuus, ammatillinen pätevyys ja huolellisuus, salassapitovelvollisuus ja ammatillinen käyttäytyminen (KHT-Media 2009, 22).

Rehellisyyden periaatteen mukaan tilintarkastajan tulee olla suora ja vilpitön ammattiin ja muuhun työhön liittyvissä suhteissaan. Rehellisyyden periaate edellyttää tilintarkastajalta myös totuudenmukaisuutta ja tasapuolisuutta. Tilintarkastajan ei myöskään tulisi olla tekemisissä sellaisten tietojen kanssa, joiden hän uskoo sisältävän virheellisen tai harhaanjohtavan väitteen taikka huolimattomasti tuotettuja väitteitä taikka olevan harhaanjohtava tai epäselvä puutteellisen tiedon johdosta. (KHT-Media 2009, 29)

Objektiivisuuden periaatteen mukaan tilintarkastajan ammattiin tai muuhun työhön liittyvä harkinta ei saa vaarantua ennakkokäsitysten, intressiristiriitojen tai toisen osapuolten

vaikutuksen seurauksena (KHT-Media 2009, 30). Tilintarkastajan tulisi siis välttää sellaisia tilanteita, joissa hän uskoo kyseisillä tekijöillä olevan vaikutusta työn suorittamiseen.

Ammatillisen pätevyyden ja huolellisuuden veloitteen täyttämiseksi tilintarkastajan on pidettävä ammatilliset tiedot ja osaaminen vaadittavalla tasolla varmistaakseen sen, että asiakkaat saavat pätevää asiantuntijapalvelua. Lisäksi tilintarkastajan on asiantuntijapalveluja suorittaessaan toimittava tunnollisesti asianomaisten lakien ja ammatillisten standardien edellyttämällä tavalla. (KHT-Media 2009, 31) Myös tilintarkastuslaissa on ammatillista pätevyyttä koskeva säännös. Tilintarkastuslaki 21:n mukaan tilintarkastajan on pidettävä yllä ja kehitettävä ammattitaitoaan.

Tilintarkastuslaki 26:ssa säädetään tilintarkastajan salassapitovelvollisuudesta. Säännöksen mukaan tilintarkastaja tai hänen apulaisensa ei saa ilmaista ulkopuoliselle tehtäviään suorittaessaan tietoonsa saamaa seikkaa muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta. Salassapitovelvollisuuden periaate velvoittaa tilintarkastajan pidättymään antamasta työhön liittyvien suhteiden kautta saatua luottamuksellista tietoa tilintarkastusyhteisön tai asiakasorganisaation ulkopuolisille ilman pätevää ja nimenomaista valtuutusta. Hän ei saa myöskään käyttää tietoa oman edun tavoitteluun. Poikkeuksellisesti tiedon saa kuitenkin luovuttaa ja siitä säädetään tilintarkastuslaki 26:ssa.

Ammatillisen käyttäytymisen veloitteen mukaan tilintarkastajan on noudatettava asiankuuluvia lakeja ja määräyksiä ja vältettävä sellaista toimintaa, joka heikentää ammattikunnan mainetta. Kyseinen toiminta on sellaista, jota relevantin tiedon tunteva kolmas osapuoli pitäisi ammattikunnan maineeseen kielteisesti vaikuttavana. (KHT-Media 2009, 34)

2.2.2 Hyvä tilintarkastustapa

Tilintarkastuslaki 22:n mukaan tilintarkastajan on tilintarkoituslaissa tarkoitettuja tehtäviä suorittaessaan noudatettava hyvää tilintarkastustapaa. Säännöstä sovelletaan tilintarkastajan lakisääteisiin ja muihin, sopimusperusteisiin tehtäviin.

Hyvässä tilintarkastustavassa ei ole kyse tarkkaan määritellystä toimintatavasta vaan joukosta suuntaa antavia toimintaohjeita. Hyvä tilintarkastustapa on tilintarkastusalalla

keskeinen tilintarkastajan toimintaa ohjaava normisto (Horsmanheimo & Steiner 2008, 146), joka sisältää periaatteita, esimerkiksi objektiivisuus ja rehellisyys, sekä keinoja, joilla tarkoitetaan työmenetelmiä ja soveltamiskäytäntöjä, jotka alan ammattilaiset ovat omaksuneet ja he yleisesti käyttävät (Horsmanheimo et al. 2007, 141). Tilintarkastuslaki 22:n mukaan tilintarkastajan on noudatettava hallitusten ja yhtiömiesten tai vastaavien toimielinten antamia ohjeita, jos ne eivät ole ristiriidassa lain, yhtiöjärjestyksen, sääntöjen, yhtiösopimuksen, kansainvälisten tilintarkastusstandardien, hyvän tilintarkastustavan tai ammattieettisten periaatteiden kanssa. Hyvä tilintarkastustapa sisältää siten myös konkreettisten ohjeiden ja lain noudattamisen.

2.2.3 Tilintarkastajan riippumattomuus & esteellisyys

Tilintarkastuslaki 24§ velvoittaa tilintarkastajan olemaan toimeksiantoja suorittaessaan riippumaton ja järjestämään toimintansa riippumattomuuden turvaavalla tavalla. Jos riippumattoman toiminnan edellytykset puuttuvat, on tilintarkastajan kieltäydyttävä toimeksiannon vastaanottamisesta tai luovuttava siitä. Toimeksiannosta luopuminen ei kuitenkaan ole tarpeen, jos kokonaisuutena arvioiden riippumattomuutta uhkaavat tekijät ovat merkityksettömiä tai tilintarkastaja on ryhtynyt toimenpiteisiin riippumattomuuden turvaamiseksi. Riippumattomuutta uhkaavia tekijöitä ovat tilintarkastajan taloudelliset tai muut etuudet yhteisössä tai säätiössä, muu kuin tavanomainen liikesuhde yhteisöön tai säätiöön, oman toiminnan tarkastaminen, yhteisön tai säätiön puolesta tai vastaan toimiminen oikeudessa, tilintarkastajan läheinen suhde yhteisön tai säätiön johtoon ja tilintarkastajan joutuminen painostamisen kohteeksi. Riippumattomuutta uhkaavien tekijöiden arviointia sovelletaan myös tilintarkastusyhteisöön, tilintarkastajan alaisuudessa toimivaan apulaiseen, tilintarkastajan toimintaa johtavaan tai valvovaan henkilöön sekä tilintarkastusyhteisön sellaiseen omistajaan tai sen johtoon kuuluvaan henkilöön, joka osallistuu merkittävästi toimeksiannon toteuttamiseen. (TilintL 24§)

Riippumattomuus koostuu kahdesta osa-alueesta: tosiasiallisesta riippumattomuudesta ja koetusta riippumattomuudesta. Tosiasiallisella riippumattomuudella tarkoitetaan tilintarkastajan mielentilaa ja koetulla riippumattomuudella sitä, miltä tilintarkastajan ja asiakkaan suhde näyttää ulkopuolisen silmissä, eli tarkastuksen uskottavuutta. (AICPA 1993: viitattu: Beattie et al. 1999, 68) Molemmat komponentit ovat tärkeä osa riippumat-

tomuutta. Tosiasiallinen riippumattomuus on kaiken lähtökohta, mutta ilman yleisön kokemaa riippumattomuutta ei tosiasiallisella riippumattomuudella ole merkitystä (Rainborn et al. 2006, 37).

Tilintarkastajan riippumattomuudella tarkoitetaan siis vapautta sellaisista tilanteista ja suhteista, jotka voisivat heikentää tilintarkastajan tosiasiallista tai koettua riippumattomuutta. Tilintarkastajan riippumattomuus on tilintarkastuksen laadun kannalta erityisen tärkeää, koska ilman riippumattomuutta ei tilintarkastus voi olla laadukasta.

Mikäli tilintarkastaja ei ole tilintarkastuslain 24:ssä tarkoitetulla tavalla riippumaton, hän on esteellinen. Tällöin tilintarkastajan on kieltäydyttävä vastaanottamasta toimeksiantoa tai luovuttava olemassa olevasta toimeksiannosta. Tilintarkastuslaki 25:ssä säädetään tilintarkastajan esteellisyydestä.

2.3 Tilintarkastukselle asetetut vaatimukset

Tilintarkastuksen suorittamista sääntelevät vaatimukset koskevat mm. eettisten vaatimusten ja hyvän tilintarkastustavan noudattamista, tilintarkastuksen laajuutta, ammatillisen skeptisyyden säilyttämistä, kohtuullisen varmuuden hankkimista sekä tilintarkastusriskin ja olennaisuuden arviointia. Tilintarkastusta koskevat vaatimukset käsitellään tässä tutkimuksessa suppeammin kuin tilintarkastajaa koskevat vaatimukset, koska rotaation kannalta tilintarkastajaa koskevat vaatimukset ovat olennaisempia.

Tilintarkastajan on suunniteltava ja suoritettava tilintarkastus ammatillisella skeptisyydellä tiedostaen, että voi olla olemassa seikkoja, joiden seurauksena tilinpäätös on olennaisesti virheellinen tai puutteellinen. Ammatillinen skeptisyys tarkoittaa, että tilintarkastaja kriittisesti ja kyseenalaistavalla asenteella arvioi hankkimansa tilintarkastusevidenssin luotettavuutta ja riittävyyttä sekä on tarkkana muiden tietojen kanssa ristiriidassa olevan evidenssin suhteen. (KHT-Media 2009, 221)

Tilintarkastajan on hankittava kohtuullinen varmuus tilinpäätöksen virheettömyydestä. Kohtuullisen varmuuden vaatimus perustuu siihen, että tilintarkastaja ei voi luontaisten rajoitteiden vuoksi hankkia täydellistä varmuutta tilinpäätöksen virheettömyydestä (KHT-Media 2009, 222). Kohtuullisella varmuudella tarkoitetaan siis korkeaa, mutta ei abso-

luuttista varmuuden tasoa, joka saavutetaan hankkimalla tarpeellinen määrä relevanttia tilintarkastusevidenssiä (Halonen & Steiner 2009, 43).

Tilintarkastaja arvioi tilinpäätöstä kokonaisuutena. Virheet ja väärinkäytökset voivat aiheuttaa virheellisyyksiä tilinpäätökseen, mutta niillä on oltava olennainen vaikutus tilinpäätöksen antamaan tietoon, jotta ne vaikuttaisivat tilintarkastajan raportointiin. Jos tilinpäätös on kunnossa, tilintarkastaja antaa vakiomuotoisen tilintarkastuskertomuksen, joka vahvistaa tilinpäätöksen olevan olennaisilta osin virheetön ja puutteeton. Mikäli näin ei ole, tilintarkastaja antaa mukautetun kertomuksen. Tilintarkastajan on myös arvioitava tilintarkastusriskin mahdollisuus tilintarkastusta suunniteltaessa. Tilintarkastusriski tarkoittaa sitä mahdollisuutta, että tilintarkastaja antaa epäasianmukaisen lausunnon tilinpäätöksestä. (Halonen & Steiner 2009, 45, 451)

2.4 Koettu laatu

Vastaavasti kuin riippumattomuudessa, tilintarkastuksen laadussa koettu laatu eli uskottavuus on yhtä keskeistä kuin tosiasiallinen laatu. Saarnian (2011, 12) mukaan kyse on tilintarkastuksen uskottavuudesta: tilintarkastuksen on täytettävä paitsi lainsäädännön, myös sidosryhmien ja asiakkaan vaatimukset. Ellei tilintarkastettujen tietojen käyttäjät koe, että tilintarkastus on suoritettu laadukkaasti, he eivät luota tietoihin, mikä tekee tosiasiallisesta laadusta merkityksetöntä.

Tässä tutkimuksessa tilintarkastuksen laatu ymmärretään sekä tosiasiallisena laatuna että yleisön kokemana tilintarkastuksen laatuna eli tilintarkastuksen uskottavuutena. Tosiasiallinen laatu koostuu mm. riippumattomuudesta, hyvän tilintarkastustavan ja eettisten ohjeiden noudattamisesta sekä siitä, että tilintarkastus suoritetaan sääntelyn mukaisesti. Koettu laatu eli tilintarkastuksen uskottavuus ymmärretään tilinpäätöksen sidosryhmien näkemyksenä siitä, onko tilintarkastus suoritettu luotettavasti ja laadukkaasti.

3 ROTAATION VAIKUTUKSET TILINTARKASTUKSEN LAATUUN

Tilintarkastajan pakollisella rotaatiolla tarkoitetaan tilintarkastajan vaihtamista lain pakottamana, kun tilintarkastajan peräkkäisten toimikausien yhteenlaskettu kesto saavuttaa laissa asetetun korkeimman mahdollisen keston rajan. Rotaatiovelvollisuus voi koskea joko tilintarkastusryhmän päävastuullista tilintarkastajaa tai tilintarkastusyhteisöä: sääntely vaihtelee maittain. Rotaatiosääntelyssä on myös muita eroja eri maiden välillä, mm. rotaatio- ja karenssiajan pituuksissa, mutta keskeisin ajatus on kaikkialla sama: tilintarkastajan riippumattomuuden sekä tilinpäätösinformaation ja tilintarkastuksen luotettavuuden ja laadun parantaminen.

3.1 Rotaatiosääntelyn taustaa ja perusidea

Tilintarkastajan pakollisen rotaation keskeisin ajatus on vahvistaa tilintarkastajan riippumattomuutta ja objektiivisuutta katkaisemalla toimeksiantosuhde tietyn ajan välein, jolloin tilintarkastajan ja yrityksen johdon välille ei pääse syntymään tilintarkastajan riippumattomuutta uhkaavaa liian läheistä suhdetta tai taloudellista riippuvuutta. Riippumattomuuden paranemisen tarkoituksena on parantaa tilintarkastuksen ja taloudellisen raportoinnin virheettömyyttä ja luotettavuutta – eli tilintarkastuksen laatua. (Comunale & Sexton 2005) Rotaatio voi koskea tilintarkastusyhteisöä tai vain päävastuullista tilintarkastajaa. Myös enimmäistoimikausien ja karenssiajan pituus voivat vaihdella maittain: esimerkiksi Itävallassa rotaatioväli on 6 vuotta ja karenssiaika yhden vuoden, kun taas Brasiliassa ne ovat 5 vuotta ja 3 vuotta (GAO 2003, 84-85).

Maa­mail­la tilintarkastajan rotaatio ei siis ole uusi konsepti. Se on ollut käytössä useissa maissa, edellä mainittujen Itävallan ja Brasilian lisäksi mm. Israelissa, Espanjassa, Italiassa sekä Yhdysvalloissa. Lisäksi asiantuntijat ovat käyneet kiistaa rotaatiosääntelyn tarpeellisuudesta vuosikymmeniä (Catanach & Walker 1999, 43): aiheesta on keskusteltu jo 1930-luvulla ja keskustelu on siitä alkaen ollut käynnissä jatkuvasti (Hoyle 1978, 70). 2000-luvun alussa huomio keskittyi erityisesti tilintarkastajan riippumattomuuteen, kun muun muassa Enronin ja WorldComin kirjanpito- ja tilinpäätöskandaalit tulivat julki romuttaen tilintarkastuksen luotettavuuden (Chi 2010, 265; Comunale & Sexton 2005, 235).

3.2 Rotaatiosääntely Suomessa

Uusi tilintarkastuslaki (459/2007) tuli voimaan 1.7.2007 kumoten aikaisemman vuoden 1994 tilintarkastuslain. Uuden tilintarkastuslain 57 pykälästä 40 pohjautuu edelliseen tilintarkastuslakiin ja loput 17 ovat uusia pykäläitä. Uusien säännösten, ja oikeastaan koko tilintarkastuslain uudistamisen taustalla vaikuttaa vahvasti uusi tilintarkastusdirektiivi (2006/43/ETY). (Horsmanheimo & Steiner 2008, 125) Yksi näistä tilintarkastuslain uusista säännöksistä on rotaatiosääntely. Tilintarkastusdirektiivin uudistaminen pohjautuu tarpeeseen tilintarkastussääntelyn yleisestä harmonisoinnista ja taustavaikuttajina ovat myös 2000-luvun alun tilintarkastusskandaalit. Tarkemmalla viranomaisvalvonnalla ja entistä tiukemmalla tilintarkastajaan kohdistuvalla sääntelyllä pyritään ehkäisemään uusien skandaalien syntyminen. Direktiiviuudistuksen tarkoituksena on varmistaa tilinpäätösten uskottavuus ja luotettavuus sekä taata sijoittajien luottamus pääomamarkkinoihin. Rotaatiosääntely on yksi monista keinoista päästä näihin tavoitteisiin ja tilintarkastusdirektiivissä on oma rotaatiosääntöksensä. (Horsmanheimo & Steiner 2008, 135-137) Suomessa direktiivin implementointi kansalliseen lainsäädäntöön on siis tehty ottamalla tilintarkastuslakiin toimikausien enimmäisaikaa koskeva pykälä eli tilintarkastuslaki 27§.

Tilintarkastuslaki 27:n mukaan julkisen kaupankäynnin kohteena olevan yhteisön tilintarkastajan peräkkäisten toimikausien yhteenlaskettu kesto voi olla korkeintaan seitsemän vuotta. Tämä koskee kuitenkin vain julkisen kaupankäynnin kohteena olevia yhteisöjä. Julkisen kaupankäynnin kohteena olevalla yhteisöllä tarkoitetaan tilintarkastuslaki 2:n mukaan yhteisöä, jonka arvopaperi on otettu arvopaperimarkkinalaissa tarkoitetun julkisen kaupankäynnin tai sitä Euroopan talousalueeseen kuuluvassa valtiossa vastaavan kaupankäynnin kohteeksi. Rotaatioon liittyy myös tilintarkastajan karenssiaika. Tilintarkastuslaki 27:n mukaan tilintarkastaja voi osallistua uudelleen yhteisön tilintarkastukseen aikaisintaan kahden vuoden kuluttua viimeisen sallitun toimikauden päättymisestä. Pakollista rotaatiota sovelletaan ainoastaan päivastuulliseen tilintarkastajaan. Asiakasyritys voi siis käyttää saman tilintarkastusyhteisön palveluja, mutta päivastuullista tarkastajaa on vaihdettava.

3.3 Rotaation positiiviset vaikutukset tilintarkastuksen laatuun

Rotaation tarkoituksena on parantaa tilintarkastajan riippumattomuutta ja siten tilintarkastuksen laatua, sekä vahvistaa sijoittajien luottamusta tilintarkastusta ja rahoitusmarkkinoita kohtaan. Näiden lisäksi rotaatio vaikuttaa positiivisesti tilintarkastuksen laatuun vertaisarvioinnin lisääntymisen kautta.

3.3.1 Tilintarkastajan riippumattomuuden paraneminen

Tilintarkastajan rotaation keskeisimpiä ajatuksia on tilintarkastajan riippumattomuuden ja sen myötä tilintarkastuksen laadun parantaminen (Arruñada & Paz-Ares 1997, 31; Comunale & Sexton 2005, 235). Tämä perustuu siihen, että tilintarkastajan riippumattomuuden vaarantavat läheisyyden ja taloudellisten intressien uhka saadaan eliminoitua ja tarkastajan objektiivisuus turvattua, kun toimikausien enimmäisaikaa rajoitetaan. Riippumattomuus on tilinpäätösinformaation käyttäjille vakuutus siitä, että tiedot ovat olennaisilta osin virheettömät ja siinä ei ole puutteita (Emby & Davidson 1998, 164), joten sen turvaaminen on tärkeää.

Tilintarkastajan ja yritysjohdon välille saattaa kehittyä niin läheinen suhde yhteistyön jatkuessa, ettei riippumattomuuden edellytys enää täyty tilintarkastuslaki 24:n edellyttämällä tavalla (Hoyle 1978, 71; TilintL 24§). Myös eettisissä ohjeissa edellytetty objektiivisuus ja ammatillisen skeptisyys voi heikentyä. Suhteen katkaiseminen tietyn ajan kuluttua estää yhteistyön jatkumisen ja liiallisen läheisyyden syntymisen. Riippumattomuutta uhkaa myös se, että tilintarkastajan töiden jatkuminen asiakasyrityksessä on ilman pakollista rotaatiota riippuvaista siitä, haluaako yrityksen johto palkata hänet jatkossakin, mikä puolestaan riippuu siitä, onko johto tyytyväinen tilintarkastajan työn jälkeen ja hänen kanssaan työskentelyyn. Asiakkuuden jatkuminen vaikuttaa tilintarkastajan taloudelliseen hyötyyn ja saattaa tehdä hänet riippuvaiseksi yritysjohdon mielipiteistä. Yhteys voi altistaa tilintarkastajan tekemään ratkaisuja johdon miellyttämiseksi objektiivisuuden kustannuksella. Kun tilintarkastajan toimikausien yhteenlasketulle kestolle asetetaan rotaatiosäännöksellä yläraja, tulee tilintarkastajan erottamisesta melko mitätön uhka taloudelliselle hyvinvoinnille, koska työsuhde loppuu varsin pian joka tapauksessa. Näin ollen tilintarkastajalle ei ole juurikaan hyötyä asiakkaan ehdoilla toimimisesta ja hänen

on helpompi tehdä objektiivisia ja riippumattomia päätöksiä, mikä puolestaan johtaa luotettavaan tilinpäätösinformaatioon ja tilintarkastukseen. (Hoyle 1978, 71-72; Catanach & Walker 1999, 44–45; Bamber & Iyer 2007, 1-2)

Edellä mainitut taloudellisen riippuvuuden ja läheisyyden uhka vaikuttavat tilintarkastajan tosiasialliseen riippumattomuuteen. Kuten aiemmin todettiin, riippumattomuus koostuu kahdesta komponentista: tosiasiallisesta ja koetusta riippumattomuudesta. Rainbornin et al. mukaan. (2006, 39) rotaatio vaikuttaa positiivisesti myös yleisön kokemaan tilintarkastajan riippumattomuuteen.

Tilintarkastajan tosiasiallinen ja koettu riippuvuus siis paranevat rotaation seurauksena, mikä on kiistaton parannus tilintarkastuksen laadulle.

3.3.2 Sijoittajien ja lainanantajien luottamuksen paraneminen

Yksi tärkeimmistä tilintarkastajan rotaation positiivisista vaikutuksista on omistajien ja rahoittajien luottamuksen paraneminen tilinpäätöstä ja tilintarkastusta kohtaan. Vaikutus tilintarkastuksen laatuun koskee koettua laatua: tosiasialliseen laatuun tällä ei niinkään ole vaikutusta.

Gates et al. (2007, 5, 10, 12) löysivät tutkimuksessaan yhteyden rotaation ja sijoittajien luottamuksen välillä. Heidän mukaan tilintarkastusyhteisön vaihtaminen lisää yleisön luottamusta tilinpäätösinformaatiota ja tilintarkastusta kohtaan, mutta päävastuullisen tilintarkastajan rotaatiolla ei ole samanlaista vaikutusta. Myös Daniels ja Booker (2009, 8, 10) ovat tutkineet rotaation yhteyttä sijoittajien luottamukseen tilintarkastusta kohtaan. He tutkivat lainanantajien käsitystä tilintarkastajan riippumattomuudesta tilanteissa, joissa yrityksellä 1) on rotaatiokäytäntö ja 2) ei ole rotaatiokäytäntöä. Tässäkin tutkimuksessa oli kyse tilintarkastusyhteisön vaihtamisesta. Tutkimuksen mukaan lainanantajat pitivät tilintarkastajan riippumattomuutta parempana silloin, kun yritys vaihtaa tilintarkastajaa säännöllisin väliajoin, kuin silloin, kun tilintarkastajaa ei vaihdeta säännöllisesti. Danielsin ja Bookerin (2009) tutkimuksessa haastatellut tilintarkastajat eivät kuitenkaan olleet täysin yksimielisiä asiasta. Rotaation vastustajat olivat mm. sitä mieltä, että tilintarkastajan riippumattomuus ja luotettavuus on hänen omasta asenteestaan kiinni, mihin rotaatiolla ei voida vaikuttaa, ja että lisääntyvä kilpailu tilintarkastusalalla saattaisi johtaa

kyseenalaisten keinojen käyttöön tilintarkastuksessa. Kaikkiaan tulokset kuitenkin osoittivat positiivisen yhteyden rotaation ja lainanantajien parantuneen luottamuksen välillä.

Sijoittajien ja lainanantajien luottamus tilintarkastusta ja tilinpäätöstä kohtaan paraneesii rotaation seurauksena ainakin jossain määrin. Näin ollen tilintarkastuksen koettu laatu paranee. Tämä seuraa kuitenkin vain, jos rotaatio koskee tilintarkastusyhteisöä. Suomessa markkinoiden luottamuksen ja tilinpäätöksen uskottavuuden paraneminen ei vaikuta tämän perusteella todennäköiseltä, koska Suomessa edellytetään vain päävastuullisen tilintarkastajan vaihtamista.

3.3.3 Vertaisarvioinnin lisääntyminen

Tilintarkastajan säännöllisellä vaihtamisella saadaan tuore näkemys käytetyistä tilintarkastuskäytännöistä ja tilintarkastajat pääsevät tarkastamaan toistensa työtä. (Hoyle 1978, 72-73) Vuosien saatossa pitkään saman asiakkaan tilinpäätöksiä tarkastanut tilintarkastaja saattaa juurtua vanhoihin toimintatapoihin, jolloin tilintarkastaja ei välttämättä ”näe metsää puilta”. Tämä voi haitata tilintarkastajalta edellytettävää ammatillista skeptisyyttä ja siten johtaa virheelliseen raportointiin ja heikompaan tilintarkastuksen laatuun. Rotaation tuoma toisen tilintarkastajan tuore näkemys ehkäisee tätä. Uusi tilintarkastaja tuo mukanaan uusia ideoita tilintarkastuksen suorittamiseksi, jolloin hän mahdollisesti huomaa seikkoja, joihin edellinen tilintarkastaja ei ole kiinnittänyt huomiota. Vertaisarviointi ja siitä seuraava tilintarkastuksen läpinäkyvyyden parantuminen myös ennaltaehkäisevät virheellisen tai harhaanjohtavan tilinpäätösinformaation vahvistamista, koska tilintarkastajan on huolehdittava maineestaan, mikäli haluaa tehdä tilintarkastustöitä jatkossakin. Tietäessään, että hänen suorittama tilintarkastus joutuu vertaisarvioinnin kohteeksi, on tilintarkastajalla vahva kannustin suorittaa tilintarkastus huolellisesti lain ja standardien velvoittamalla tavalla, mikä parantaa välittömästi tilintarkastuksen laatua. (Hoyle 1978, 72; Rainbarn et al. 2006, 40)

Casterella et al. (2009, 713, 732) tutkivat vertaisarvioinnin ja tilintarkastuksen tosiasiallisen laadun yhteyttä ja löysivät, että vertaisarviointi parantaa tosiasiallista laatua. Hilary ja Lennox (2005, 214-216, 228) puolestaan osoittivat, että vertaisarviointi parantaa myös koettua tilintarkastuksen laatua. Myös AICPA (American Institute of Certified Public Ac-

countants) on jo pitkään pitänyt vertaisarviointia yhtenä tärkeimmistä tilintarkastusyhteisöjen laadunvalvontamenetelmistä ja sillä on kaksi vertaisarviointiohjelmää (Grumet 2002, 9; Casterella et al. 2009, 715).

Vertaisarvioinnin on siis osoitettu vaikuttavan positiivisesti sekä tosiasialliseen että koettuun tilintarkastuksen laatuun. Rotaatio lisää vertaisarviointia, joten se sitä kautta parantaa tilintarkastuksen laatua.

3.4 Rotaation negatiiviset vaikutukset tilintarkastuksen laatuun

Tilintarkastajan rotaatiossa on tilintarkastuksen laadun kannalta huonojakin puolia. Negatiivisia vaikutuksia ovat tilintarkastajan vaihtamisesta aiheutuvaa asiakaskohtaisen asiantuntijuuden menettäminen, tilintarkastajan elämänlaatuun vaikuttavien tekijöiden vaikutukset, kilpailun vähentyminen tilintarkastusalalla, tilintarkastajan asiakkaaseen ja toimialaan investoinnin vähentyminen sekä ns. mielipideshoppailun lisääntyminen.

3.4.1 Asiakaskohtaisen asiantuntijuuden menettäminen

Rotaation vastustajat uskovat, että tilintarkastajan tai tilintarkastusyhteisön vaihdossa menetetty asiakaskohtainen asiantuntijuus heikentää merkittävästi tilintarkastuksen laatua ja vastaavasti pitkä kokemus asiakkaan tarkastamisesta parantaa laatua. Erityisesti tilinpäätösinformaation virheettömyys voi kärsiä asiantuntijuuden menettämisen seurauksena. (Arruñada & Paz-Ares 1997; Rainborn et al. 2006, 41)

Voidakseen suorittaa toimeksiannon tehokkaasti, tilintarkastajan on tunnettava mm. asiakkaan liiketoiminta, kirjanpitojärjestelmä sekä sisäisen valvonnan järjestelmät (Ghosh & Moon 2005, 588). Päävastuullisella tilintarkastajalla on myös kokemuksen kautta hankittua tietoa esimerkiksi taktiikoista, joilla toimeksianto kannattaa kussakin tapauksessa suorittaa (Sanders et al. 2009, 581). AICPA (1992: Viitattu: George 2004, 23) tutki rotaation yhteyttä virheellisiin tilintarkastuksiin. Se analysoi 406 virheellisestä tilintarkastuksesta syytettyä tilintarkastustapausta ja sai selville, että syytökset ovat kolme kertaa todennäköisempiä tapauksissa, joissa tilintarkastusyhteisö suorittaa ensimmäistä tai toista toimeksiantoaan. Tilintarkastusvirheiden aiheuttajana tilintarkastuksen ensimmäisinä vuosina pidetään tämän perusteella uuden tilintarkastajan puutteellista tietoa ja koke-

musta asiakkaasta (Ghosh & Moon 2005, 588; George 2004, 26). Useat tutkimukset osoittavat myös, että tilintarkastajan virassa pysyminen parantaa tilintarkastuksen laatua. Tästä voidaan päätellä laadun heikentyvän rotaation seurauksena. Myersin et al. (2003, 779,796) mukaan taloudellisen raportoinnin laatu paranee tilintarkastajan virassaoloajan pituuden mukaan. Samansuuntaisia tuloksia saivat Carcello ja Nagy (2004, 64-66), jotka tutkivat tilintarkastajan virassaoloajan pituuden suhdetta virheelliseen tilintarkastusraportointiin. He löysivät negatiivisen korrelaation niiden välillä: kun tilintarkastajan virassaoloaika kasvaa, vilpallinen raportointi vähenee ja päinvastoin. Johnson et al. (2002, 654) tutkimuksen mukaan lyhyt, 2-3 vuotinen suhde asiakkaan ja tilintarkastajan välillä yhdistetään kohonneeseen riskiin siitä, että tilinpäätöksessä on epä johdonmukaisia tai odottamattomia eriä, mutta pitkällä, yli 9 vuotisilla suhteilla ei havaita vastaavaa.

Rotaatiosta aiheutuu asiakaskohtaisen asiantuntijuuden puuttumisen ja sen uudelleen hankkimisen seurauksena tehottomuutta tilintarkastukseen tilintarkastussuhteen ensimmäisinä vuosina. Tehottomuus puolestaan lisää tilintarkastusriskiä ja heikentää siten tarkastuksen laatua. Daughertyn et al. mukaan (2012, 111) tilintarkastajalla menee 2 – 3 vuotta uuteen asiakkaaseen tutustumiseen, joka on tehotonta aikaa. Tilintarkastajien kokemuksen mukaan rotaation myötä myös viimeinen sallittu toimikausi on tehoton, koska tilintarkastajat valmistautuvat jo luopumaan asiakkaasta (Daugherty et al. 2009, 100). Tilintarkastajilla on siis jopa neljä tehotonta vuotta toimeksiantajan vaihtuessa: yksi vuosi menee vanhasta asiakkaasta luopuessa ja kolme seuraavaa vuotta uuteen asiakkaaseen tutustuessa. Tehokasta tarkastusaikaa jää kussakin asiakassuhteessa jäljelle vain muutama vuosi riippuen rotaatiovälistä. Esimerkiksi Yhdysvalloissa, jossa on käytössä viiden vuoden rotaatio (Sanders et al. 2009, 577), tehokasta tilintarkastusaikaa jää vain 1-2 vuotta ja Suomen seitsemän vuoden kierrossa 3-4 vuotta. Toisin sanoen reilusti yli puolet sallituista toimikausista on tehottomia tilintarkastuksen kannalta, mikä heijastuu tilintarkastuksen laatuun kohonneena tilintarkastusriskinä ja heikompileatuisena raportointina.

Asiakaskohtaisen asiantuntijuuden menettäminen tilintarkastajan vaihdon yhteydessä heikentää siis sekä todellista että koettua laatua tilinpäätös- ja tilintarkastusraportoinnissa. Lisäksi asiantuntijuuden puuttuminen tekee tilintarkastuksista tehottomampia. Rotaati-

tiosta seuraa, että tilintarkastajia vaihdetaan useammin, jolloin kaikki mainitut negatiiviset vaikutukset toistuvat säännöllisesti ja tarkastusten laatu heikkenee.

3.4.2 Tilintarkastajan asiakkaaseen ja toimialaan investointi

Reichert ja Wang (2011) tutkivat, miten tilintarkastajan erikoistuminen tietylle toimialalle vaikuttaa tilintarkastuksen laatuun. Heidän tutkimuksen mukaan tämä on yksi kriittisimpiä tilintarkastuksen laadun tekijöitä. GAO:n (2003, 26) mukaan rotaatiolla saattaa olla heikentävä vaikutus siihen, kuinka paljon tilintarkastajat ovat valmiita investoimaan asiakkuuteen ja toimialaosaamiseen. Kun asiakkuudesta joudutaan rotaation seurauksena luopumaan aiemmin kuin silloin, kun rotaatiokäytäntöä ei ole, tilintarkastajien kannustimet panostaa asiakkaaseen tutustumiseen tai tietylle toimialalle erikoistumiseen heikkenevät. GAO:n (2003) tutkimustulokset olivat kuitenkin ristiriitaisia: 64 % tilintarkastajista on sitä mieltä, ettei rotaatiolla ole vaikutusta sitoutumiseen, mutta yritysjohtajista 67 % uskoo sitoutumisen vähenevän.

Tilintarkastajan investointien väheneminen ja sen vaikutuksesta laadun heikkeneminen vaikuttaa siis melko epätodennäköiseltä. Kuitenkin jossain määrin tätä voi tapahtua, koska 36 % prosenttia GAO:n kyselyyn vastanneista tilintarkastajista oli sitä mieltä, että panostus voi heikentyä.

3.4.3 Tilintarkastajan henkilökohtaiset preferenssit

Tilintarkastajan rotaatio vaikuttaa tilintarkastuksen laatuun tilintarkastajan elämänlaatuun vaikuttavien tekijöiden kautta epäsuorasti. Tilintarkastajat uskovat, että pakollinen tilintarkastajan rotaatio lisää mahdollisuutta joutua uudelleensijoitetuksi saman alan tehtävissä. Uskomus on myös perusteltu: GAO:n (2003, 25) tutkimuksen mukaan tilintarkastusyhteisöt hyvin todennäköisesti siirtäisivät etenkin parasta henkilökuntaansa toisiin toimeksiantoihin houkutellessaan uusia asiakkaita tai pitääkseen olemassa olevat. Toinen mahdollinen rotaation vaikutus tilintarkastajien elämään on uudelleen kouluttautuminen, jolloin tilintarkastajat erikoistuvat uudelle toimialalle. Uudelleensijoittamisella ei tilintarkastajien mielestä ole heikentävää vaikutusta tilintarkastuksen laatuun, koska tilintarkastajan olemassa oleva tieto-taito säilyy ja vain hyödyntämispaikka vaihtuu. Sen sijaan uudelleen kouluttautumisen uskotaan heikentävän tilintarkastuksen laatua, koska tilintar-

kastajat joutuvat opettelemaan paljon uutta. Daughertyn et al. (2012, 99, 101, 111) tutkimuksen mukaan tilintarkastajat mieluummin kouluttautuvat uudelle toimialalle ja pysyvät samassa paikassa kuin uudelleensijoittuvat ja pysyvät saman erikoisalueen tehtävissä. Tämä johtuu elämänlaatuun vaikuttavista syistä, joita ovat esimerkiksi konfliktien välttäminen perheen keskuudessa ja maantieteelliset preferenssit. Tämä tarkoittaa sitä, että tilintarkastajat tinkivät mieluummin tilintarkastuksen laadusta kuin omista mielityksistään, ja siten tilintarkastusten laatu saattaa ainakin väliaikaisesti heikentyä.

3.4.4 Kilpailun muuttuminen tilintarkastusalalla

Kilpailun muuttumisesta tilintarkastusalalla rotaation seurauksena on kahdenlaisia näkemyksiä: kilpailu voi joko lisääntyä tai vähentyä ja tilintarkastuksen laatu voi siten joko parantua tai heikentyä. Molemmat mahdollisuudet on esitetty tässä luvussa, koska kilpailun vähentymiselle löytyi vakuuttavampaa evidenssiä ja se vaikuttaa todennäköisemmältä.

Kilpailun lisääntyminen tilintarkastusalalla johtaa rotaation kannattajien näkemyksen mukaan parempaan tilintarkastuksen laatuun. Kun yritykset vaihtavat tilintarkastajaa säännöllisesti, tilintarkastajat joutuvat erottautumaan kilpailijoistaan paremman laadun avulla. Tämä johtaa siihen, että markkinoilla on enemmän laadukkaita ja päteviä tilintarkastusyhteisöjä, koska huonoa työtä tekevät todennäköisesti joutuvat lopettamaan liiketoimintansa yritysten kanavoituessa laadukkaampien tilintarkastusyhteisöjen asiakkaiksi. Nämä väitteet ovat kuitenkin erittäin kiistellyjä ja tutkimusten tulokset ristiriitaisia ja kyseenalaisia. (Hoyle 1978, 72; Catanach & Walker 1999, 45)

Toisaalta joidenkin näkemysten mukaan kilpailu voi vähentyä rotaation seurauksena tilintarkastusmarkkinoilla. GAO:n (2003, 34-35) tutkimuksen mukaan rotaatio lisää tilintarkastusyhteisöjen mahdollisuuksia kilpailla julkisen kaupankäynnin kohteena olevien yhteisöjen toimeksiannoista, mutta on kuitenkin kyseenalaista haluavatko tilintarkastusyhteisöt mukaan kilpailuun. Yli puolet GAO:n (2003) kyselyyn vastanneista tilintarkastajista oli sitä mieltä, että rotaatio vähentäisi toimeksiannoista kilpailevia tilintarkastusyhteisöjä. Tämä saattaisi vähentää pätevien tilintarkastajien tarjontaa yrityksille, ja epäpätevyys heikentäisi tilintarkastuksen tosiasiallista laatua. GAO:n toisen, vuonna 2004

(127–128, 135–136) tekemän laajan kyselytutkimuksen mukaan, joka on jatkoa edellä mainitulle vuonna 2003 tehdylle tutkimukselle, tulokset ovat yhdenmukaisia vuoden 2003 tutkimuksen kanssa. Suurin osa vuoden 2004 tutkimuksessa kyselyyn vastanneista tilintarkastajista ja yritysjohtajista uskoo pakollisen rotaation vähentävän kilpailua tilintarkastusalalla. Tutkimukseen poimituissa vastaajien kommenteissa tilintarkastajat perustelevat näkemystä mm. sillä, että tilintarkastusyhteisöt eivät välttämättä halua enää tarjota palvelujaan julkisen kaupankäynnin kohteena oleville yhteisöille. Tämän uskotaan johtuvan siitä, että asiakkuuden eteen nähty vaiva valuu hukkaan rotaation myötä varsin pian ja tilintarkastajien on kannattavampaa keskittyä rotaation soveltamisalan ulkopuolisiin asiakkaisiin. Yritysjohtajat ovat samoilla linjoilla. Suurin osa heistä uskoo kilpailun vähentyvän, mikä johtaa tilintarkastuksen hintojen nousuun ja tilintarkastusriski kasvuun, koska tilintarkastaja ei tunne yrityksen liiketoimintaa.

Rotaatio voi siis vähentää tilintarkastusyhteisöjen tarjontaa julkisen kaupankäynnin kohteena oleville yrityksille, jolloin päteviä tarkastajia on yritykselle tarjolla vähemmän, mikä heikentää tilintarkastuksen laatua. Toisaalta myös kilpailun lisääntyminen ja laadun parantuminen on mahdollista.

3.4.5 Mielipideshoppailun lisääntyminen

Rotaatio tarjoaa suojan ns. mielipideshoppailulle ja saattaa siten lisätä sitä. Tämä johtaa heikentyneeseen tilintarkastuksen laatuun. (Lu 2005, 564) Vapaaehtoinen tilintarkastajan vaihtaminen toimii markkinoilla signaalina yrityksen olosuhteista ja tapahtumista, ns. *punaisena lippuna*. Punaiset liput tarkoittavat epätavallisia tai epäilyttäviä tapahtumia tai olosuhteita, joihin sijoittajien ja rahoittajien on kiinnitettävä erityistä huomiota. (GAO 2003, 26; Lundstrom 2009, 1; Arruñada & Paz-Ares 1997, 35) Tilintarkastajan vaihtaminen vapaaehtoisesti viestii siis markkinoille, että tilinpäätöksessä tai tilintarkastuksessa saattaa olla virheellisyyksiä tai ongelmia, mikä vaikuttaa negatiivisesti yrityksen arvoon.

Myös heikko taloudellinen tilanne heikentää yrityksen arvoa markkinoilla, mikä puolestaan antaa johdolle intressin manipuloida tilinpäätöstä näyttämään paremmalta. Arvon heikentymisen välttäminen tilinpäätöstä manipuloimalla saattaa johtaa ns. mielipideshoppailuun yritysten taholta. *Mielipideshoppailu* tarkoittaa yrityksen (laittomia) toi-

mia, joilla se pyrkii löytämään tilintarkastajan, joka antaa vakiomuotoisen lausunnon yrityksen käyttämistä kirjanpito menetelmistä ja taloudellisesta tilanteesta, vaikkei raportointia olisikaan tehty asianmukaisella tavalla. (Hoyle 1978, 74; GAO 2004, 117; SEC 1998: viitattu: Lennox 2003, 6) Ilman pakollista rotaatiota mielipideshoppailu paljastuu markkinoilla, mutta pakollinen rotaatio peittää sen.

Vapaaehtoisella vaihtamisella on pääomamarkkinaosapuolten reaktioiden ansiosta mielipideshoppailua vähentävä vaikutus punaisten lippujen vaikutuksesta: jos punaisen lipun taustalla on jotain epäilyttävää, osakkeet myydään pois ja yrityksen arvo heikentyy. Rotaation seurauksena kaikki yritykset joutuvat vaihtamaan tilintarkastajaa, mikä eliminoi punaisen lipun vaikutuksen ja tarjoaa suojan mielipideshoppailulle. Näin yritykset, joilla on erimielisyyksiä nykyisen tilintarkastajan kanssa tai jotain peiteltävää tilinpäätöksessä, pystyvät etsimään uuden, suotuisan lausunnon antavan tilintarkastajaa ilman, että sijoittajat reagoivat, koska vaihdossa on kyse pakollisesta rotaatiosta tai se sekoitetaan siihen. Pakollisen rotaation suojissa yritykset voivat siis kilpailuttaa tilintarkastajien mielipiteitä säännöllisin väliajoin ilman, että markkinat olettavat tilintarkastuksen laadussa tai tilinpäätöksessä olevan vikaa. Näin ollen rotaatio saattaa kannustaa yrityksiä aggressiiviseen kirjanpitoon ja mielipideshoppailuun, mikä heikentää tilintarkastuksen laatua. (Arruñada & Paz-Ares 1997, 35; Lu 2005, 564, 580)

3.5 Yhteenveto rotaation positiivisista ja negatiivisista vaikutuksista

Rotaatiolla on siis tarkoituksensa mukaisia positiivisia vaikutuksia tilintarkastuksen laatuun, mutta sivutuotteena tulee myös laatua heikentäviä negatiivisia vaikutuksia. Seuraavassa taulukossa on esitetty tässä luvussa läpikäytyjä rotaation vaikutuksia tilintarkastuksen laatuun.

Taulukko 1. Rotaation positiiviset ja negatiiviset vaikutukset

Positiiviset vaikutukset	Negatiiviset vaikutukset
Tilintarkastajan riippumattomuuden paraneminen	Asiakaskohtaisen asiantuntijuuden menettäminen
Sijoittajien ja lainanantajien luottamuksen paraneminen	Asiakkaaseen ja toimialaan investointi
Vertaisarvioinnin lisääntyminen	Mielipideshoppailun lisääntyminen
(Kilpailun lisääntyminen)	Kilpailun vähentyminen
	Tilintarkastajan henkilökohtaiset preferenssit

Kuten taulukosta nähdään, rotaatio onnistuu jossain määrin parantamaan tilintarkastuksen laatua parantamalla tilintarkastajan riippumattomuutta ja sijoittajien ja lainanantajien luottamusta sekä lisäämällä vertaisarviointia tilintarkastuksissa. Myös mahdollinen tilintarkastusalan lisääntyvä kilpailu parantaa tarkastuksen laatua, joskaan tutkimusten perusteella se ei vaikuta kovin todennäköiseltä. Vaikuttaisi kuitenkin siltä, että rotaatiolla on enemmän negatiivisia kuin positiivisia vaikutuksia. Negatiivisia vaikutuksia ovat asiakaskohtaisen asiantuntijuuden menettäminen, asiakkaaseen ja toimialaan investointi, mielipideshoppailun lisääntyminen, kilpailun vähentyminen tilintarkastusosalalla sekä tilintarkastajan henkilökohtaisten preferenssien epäsuorat vaikutukset. Tämän perusteella negatiivisia vaikutuksia näyttäisi olevan kappalemääräisesti enemmän, mutta vaikutusten painoarvo ei välttämättä ole jokaisen tekijän kohdalla sama, joten johtopäätöksiä rotaation hyödyllisyydestä tai haitallisuudesta ei suoraan voida tehdä. Esimerkiksi riippumattomuuden parantuminen vaikuttaa tutkimusten perusteella olevan varsin arvokas hyöty, joten se saattaa kumota useitakin negatiivisia vaikutuksia.

4 EMPIIRINEN TUTKIMUS

Empiirisessä osiossa tutkitaan teoriaosiossa esiteltyjä rotaation vaikutuksia Suomessa. Osiossa esitellään haastateltujen tilintarkastuksen sidosryhmien edustajien – osakkeenomistajan, tilintarkastajan ja yritysjohdon – näkemyksiä siitä, miten rotaatio vaikuttaa tilintarkastuksen laatuun.

4.1 Haastatteluprosessi

Haastatteluprosessi oli varsin yksinkertainen. Se aloitettiin sen määrittämisellä, keitä olisi tarkoituksenmukaista haastatella teoriaa heijastavan empiirisen tiedon tuottamiseksi. Seuraavaksi päätettiin millä menetelmillä potentiaalisia haastateltavia lähestytään ja mitä heiltä kysytään. Lopuksi haastattelu toteutettiin sähköpostin välityksellä.

4.1.1 Haastateltavien valinta ja hankinta

Yritysjohdon haastateltavan piti olla julkisen kaupankäynnin kohteena olevasta yhteisöstä, koska rotaatiosäännös koskee vain listattuja yhtiöitä. Osakkeenomistajan näkökulmaksi tarvittiin ammattimainen sijoittaja, koska hänellä on todennäköisesti eiammattimaista enemmän sanottavaa ja mielipiteitä siitä, miten säännös mahdollisesti vaikuttaa tilintarkastuksen laatuun ja sijoittamiseen. Tilintarkastajanäkökulmaan sen sijaan ei liittynyt yhtä tiukkoja rajoituksia. Vaikka rotaatio koskeekin vain pörssiyhtiöiden päävastuullisia tilintarkastajia, on asiantuntevalla tilintarkastajalla varmasti sanottavaa aiheesta, vaikkei omakohtaista kokemusta asiasta olisikaan. Huomionarvoista on myös se, ettei Suomessa ole vielä ollut ensimmäistä rotaatiokierrosta, joten siitä ei ole toistaiseksi kukaan omakohtaista kokemusta.

Potentiaalisia haastateltavia lähestyttiin ensin alustavan haastattelupyynnön muodossa sähköpostitse. Heille lähetettiin sähköposti (liite 1), jossa kerrottiin lyhyesti tutkimuksen tarkoituksesta ja sisällöstä sekä tiedusteltiin heidän mahdollisuuttaan antaa haastattelu. Alustavan haastattelupyynnön ohessa lähetettiin liitteenä tutkimussuunnitelma, joka tarjosi kiinnostuneille kattavampaa tietoa tutkimuksesta. Sähköpostin lähettämisen jälkeen kontakteille, jotka eivät olleet vastanneet sähköpostitiedusteluun, soitettiin ja kysyttiin mahdollisuutta haastatteluun. Näillä menetelmillä saatiin haastattelu yhdeltä kunkin si-

dosryhmän edustajalta: tilintarkastajalta, yritysjohdolta ja sijoittajalta, eli yhteensä kolme haastattelua.

Tutkimuksessa haastateltu yritysjohdon näkökulman edustaja on suuren julkisen kaupankäynnin kohteena olevasta yhtiöstä, jonka liikevaihto oli vuonna 2011 yli 900 miljoonaa euroa (Yrityksen vuosikertomus, 2011). Haastateltu tilintarkastaja työskentelee maailmanlaajuisessa tilintarkastus-, vero- ja neuvontapalveluita tarjoavassa organisaatiossa (Tilintarkastusyhteisön kotisivut, 2012). Ammattimainen sijoittaja työskentelee suomalaisessa sijoitusyhtiössä, joka sijoittaa pääasiassa Baltian maihin, Kiinaan ja Suomeen (Sijoitusyhtiön kotisivut, 2012).

4.1.2 Haastattelukysymykset ja haastattelun toteutus

Haastattelukysymykset johdettiin teoriaosion teemoista, koska tutkimuksen tarkoituksena on heijastaa juuri näiden vaikutuksien toteutumista Suomessa. Kysymykset mittaavat siis haastateltujen mielipiteitä edellä selvitetystä rotaation positiivisista ja negatiivisista vaikutuksista. Kysymyksiä mukautettiin kuhunkin haastatteluun sopivaksi. Haastattelukysymyspattereita tehtiin siis kolme erilaista ja ne löytyvät liitteistä 2 – 4.

Kaikki haastattelut toteutettiin sähköpostitse. Toteutustapa valikoitui sen perusteella, että se oli kaikille osapuolille vaivattomin ja tarkoituksenmukaisin vaihtoehto. Haastattelukysymykset lähetettiin haastateltaville Word-tiedostoina, joihin he täyttivät vastaukset suoraan ja lähettivät takaisin täytetyn lomakkeen. Kaksi kysymystä, jotka eivät ehtineet alkuperäisiin kysymyslomakkeisiin lähetettiin jälkeinpäin sähköpostilla, mutta nyt nekin löytyvät kysymyspattereista. Myös joitain vastauksia tarkennettiin sähköpostitse.

4.2 Tulokset

Tässä luvussa esitellään haastattelun tulokset, eli esitellään haastateltujen sidosryhmien mielipiteitä tilintarkastajan rotaation positiivisista ja negatiivisista vaikutuksista tilintarkastuksen laatuun.

Aluksi haastateltavilta kysyttiin heidän käsitystään tilintarkastuksen laadusta. Yritysjohdon edustajan mielestä tilintarkastuksen laatu koostuu siitä, että tilintarkastaja on pätevä ja ammattitaitoinen ja että hänellä on halu ja kyky perehtyä asiakasyhtiöön ja tämän toi-

mialaan sekä kommunikoida johdolle ja hallitukselle. Lisäksi tarkastusryhmän on oltava osaava ja pysyvä. Tilintarkastajan mielestä tilintarkastuksen laatu koostuu tarkastajien ammattitaidosta, joka käsittää asiakkaan toiminnan ymmärtämisen, säännösten tuntemisen ja niiden soveltamisen, sekä asiakkaan ja sidosryhmien odotusten huomioon ottamisesta. Osakkeenomistajan näkemys laadusta on selkeä:

”Laatu on yksinkertaisesti tilintarkastusyhteisön nimi. Luottamusta on tai ei ole.”

Tätä näkemystä hän perustelee sillä, että osakkeenomistajan on työlästä, joissain tapauksissa jopa mahdotonta perehtyä tarkasti potentiaalisten sijoituskohteiden tilintarkastajiin.

Sidosryhmien laatukäsitykset ovat siis samansuuntaisia tämän tutkimuksen laatukäsityksen kanssa. Ne pitävät sisällään tosiasialliseen laatuun liittyviä seikkoja, kuten tilintarkastajan ammattitaito ja vuorovaikutustaidot, sekä tilintarkastuksen uskottavuuden.

4.2.1 Positiiviset vaikutukset laatuun

Riippumattomuuden parantuminen

Empiirisen tutkimuksen mukaan kaikki mainitut sidosryhmät kokevat tilintarkastajan riippumattomuuden tärkeänä tekijänä tilintarkastuksen laadun kannalta. Rotaation vaikutuksesta tilintarkastajan riippumattomuuteen ei kuitenkaan ole yksimielisyyttä. Yritysjohdon ja tilintarkastajan näkemysten mukaan rotaation vaikutus riippumattomuuteen ei ole kovin merkittävä. Yritysjohdon mielestä riippumattomuuden kannalta tärkeää on mm. se, ettei tilintarkastajalla ole vahvoja taloudellisia intressejä eikä muita läheisiä suhteita tarkastuskohteeseen. Tilintarkastaja on samoilla linjoilla. Hänen mielestään rotaatiolla on vain näennäinen vaikutus tilintarkastajan riippumattomuuteen. Kuitenkin jos tilintarkastaja ei ole aidosti riippumaton, voi rotaatiolla hänen mielestään olla korjaava vaikutus. Osakkeenomistaja puolestaan on sitä mieltä, että rotaatiolla on positiivinen vaikutus tarkastuksen laatuun läheisyyden uhkan pienentymisen kautta. Hänen näkemyksen mukaan tilintarkastajan rotaatio on Suomessa merkittävin keino riippumattomuuden turvaamiseksi, koska ”perusmoraali”, eli tilintarkastajan mielentilaa koskeva riippumattomuus, on kunnossa.

Tulokset siis osoittavat, että tilintarkastajan riippumattomuus koetaan erittäin tärkeäksi laadun kannalta. Rotaation vaikutuksesta riippumattomuuteen ei ole yksimielisyyttä: osakkeenomistajan, eli sijoittajan mielestä rotaatio turvaa riippumattomuutta ja tilintarkastaja on osittain samaa mieltä, mutta yritysjohdon mielestä rotaatio ei vaikuta siihen.

Sijoittajien luottamuksen parantuminen

Yritysjohdon edustajalta kysyttiin, mitä hyötyä yritykselle on tilinpäätöksen luotettavuudesta. Hänen mukaan se, että yrityksen taloudellinen raportointi koetaan rahoitusmarkkinoilla luotettavaksi, on yrityksen kannalta erittäin keskeinen asia. Markkinoiden pienikin epäily siitä, että yhtiön raportointi on vilpillistä tai puutteellista, näkyy nopeasti osakkeenomistajien käyttäytymisessä osakkeiden myymisenä, mikä heijastuu välittömästi yrityksen markkina-arvoon. On siis erittäin tärkeää yritysten kannalta, että sijoittajien luottamus on kunnossa. Osakkeenomistajan mielestä rotaatio osaltaan parantaa tilintarkastuksen ja tilinpäätösinformaation luotettavuutta. Hän myös kokee, että rotaation vaikutus hänen sijoituspäätöksiinsä on suurempi pienten listattujen yhtiöiden kohdalla.

Vertaisarvioinnin lisääntyminen

Sidosryhmät eivät koe vertaisarvioinnin lisääntymisellä ja läpinäkyvyyden paranemisella olevan olennaista vaikutusta laatuun. Yritysjohdon edustaja perustelee näkemystään sillä, rotaatiossakin tilintarkastusta hoitaa vain yksi tilintarkastusyhteisö, eivätkä käytetyt tilintarkastusmenetelmät ole riippuvaisia päävastuullisesta tilintarkastajasta. Erilaisten mielipiteiden saamiseksi olisi siis käytettävä kahta tilintarkastusyhteisöä (mikä ei Suomen rotaatiosääntelyn mukaan ole pakollista), mihin on hänen mielestään vaikeaa löytää järkeviä perusteluja ja näin ollen vertaisarviointi jää kokonaan saamatta. Osakkeenomistajankaan mielestä rotaatiosta seuraava tilintarkastuksen läpinäkyvyyden parantuminen ei juuri vaikuta tilintarkastuksen laatuun eikä hänen sijoituspäätöksiin. Hänen mielestään Suomessa tilintarkastajilla on niin korkea moraalinen taso, ettei rotaatio tuo juurikaan lisäarvoa. Tilintarkastajalla ei ole selkeää mielipidettä asiasta. Hänen mukaan vertaisarviointi ja läpinäkyvyys eivät ainakaan heikennä laatua eivätkä vertaisarvioinnin lisääntyminen ja läpinäkyvyyden parantuminen, tai tieto sen kohteena olemisesta vaikuta olennaisesti tilintarkastustyöhön. Hän myös mainitsee, että tilintarkastajien näkemyserot ovat työssä

tavallisia johtuen monien asioiden tulkinnanvaraisuudesta, joten tämänkään vuoksi vertaisarviointi ja läpinäkyvyys ei välttämättä tuo lisäarvoa tilintarkastuksen laadulle.

Vastaajat eivät siis ole vakuuttuneita, että tällaista vaikutusta ylipäätään olisi. Vaikka kyseiset vaikutukset toteutuisivatkin, ei sillä nähdä olevan merkittävää vaikutusta tilintarkastuksen laatuun.

4.2.2 Negatiiviset vaikutukset laatuun

Asiakaskohtaisen asiantuntijuuden menettäminen

Tilintarkastajan mukaan riippuu tilintarkastajasta paraneeko tilintarkastuksen laatu silloin, kun tilintarkastaja on palvellut yhtiötä pitkään. Hänen mukaan asiakaskohtainen asiantuntijuus näkyy tilintarkastuksessa siinä, että pitkään asiakasta palvellut tilintarkastaja ymmärtää asiakkaan toimintaa hyvin. Asiakaskohtainen tieto on hyvin tärkeää, mutta hänen mukaan siinä on myös kääntöpuolensa. Tilintarkastaja voi ”sokeutua” joillekin asioille, mutta tämä riippuu tilintarkastajan ammattitaidosta: hyvä tilintarkastaja ei ”sokeudu”. Yritysjohdonkaan mielestä pitkäaikainen palvelusuhde ei välttämättä paranna tilintarkastuksen laatua. Hänen mukaan tilintarkastajan tulisi pystyä tutustumaan yhtiöön riittävän hyvin parin ensimmäisen vuoden aikana, eikä jatkoaika tämän jälkeen paranna laatua. Asiakaskohtaisesta asiantuntemuksesta on kuitenkin hänen mukaan etua siinä, että asioiden käsittely on jonkin verran nopeampaa, kun ihmiset tuntevat toisensa ja tilintarkastaja tuntee yhtiön liiketoimintaa. Myöskään osakkeenomistaja ei näe tilintarkastajan pitkää palvelusuhdetta laatua parantavana tekijänä, vaan mahdollisuutena siihen, että yrityksen ja tilintarkastajan välille syntyy epäterve suhde, mikä heikentää tilintarkastuksen koettua laatua.

Tilintarkastajan mielestä rotaatio vaikuttaa tilintarkastukseen tehokkuutta heikentävästi asiantuntijuuden puuttumisen vuoksi:

”Asiakkaan tilintarkastaja joutuu käyttämään sekä omaa että asiakkaan henkilöstön aikaa peruskysymysten esittämiseen.”

Hän myös mainitsee, että tilintarkastajalla menee usein parikin vuotta, ennen kuin asiakkaan toimintaa aidosti ymmärretään.

Tulokset siis osoittavat, että asiantuntijuus kuitenkin koetaan tärkeäksi toimeksiannon sujuvuuden kannalta, mikä puoltaa sitä, että asiantuntijuuden menettäminen ei ainakaan paranna tilintarkastuksen laatua. Sidosryhmien mielestä asialla on kuitenkin myös kääntöpuolensa: Pitkä asiakas-tilintarkastaja-suhde ei heidän mielestään sinänsä lisää laatua vaan saattaa uhata tilintarkastajan riippumattomuutta. Tulokset osoittavat myös varsin selkeästi, että tilintarkastuksen tehokkuuden – ja sen myötä tilintarkastuksen laadun – uskotaan heikentyvän rotaation seurauksena.

Tilintarkastajan asiakkaaseen ja toimialaan investointi

Osakkeenomistajan näkemyksen mukaan asiakkaaseen panostaminen saattaa parantua tilintarkastajan rotaation seurauksena. Hän arvelee, että tieto siitä, että kilpailija tarkastaa tilintarkastajan tekemää työtä, vaikuttaa parantavasti työn laatuun kilpailuilla markkinoilla. Sen sijaan tilintarkastajan ja yritysjohdon mielestä rotaatiolla ei ole vaikutusta tilintarkastajien halukkuuteen investoida asiakkaaseen. Tilintarkastaja kuitenkin uskoo, että tilintarkastajien on mahdollisesti erikoistuttava uusille aloille tai syvennettävä tietouttaan joillain tietyillä toimialoilla, kuten finanssialalla, mikä parantaa tarkastusten laatua näillä aloilla. Yritysjohdon mielestä rotaatio ei vaikuta asiakkaaseen investointiin niin kauan kuin rotaatio vaatii vain päävastuullisen tilintarkastajan vaihtoa. Jos vaadittaisiin tilintarkastusyhteisön vaihtoa, saattaisi sitoutuminen jossain määrin heiketä, joskaan tämä ei ole hänen mielestä todennäköistä, koska:

”...tilintarkastajien on kyettävä vakuuttamaan asiakkaansa toimintansa laadusta ja mikäli he lopettaisivat panostamisen he eivät pääsisi mukaan seuraavalla rotaatiokierroksella. Kuka haluaisi valita tarkastajan, joka edellisellä kerralla ei tehnyt hyvää työtä asiakkaansa eteen?”

Sidosryhmät eivät siis usko asiakkaaseen ja toimialaan panostamisen ainakaan heikentyvän rotaation seurauksena, vaan ennemmin jopa parantuvan.

Tilintarkastajan henkilökohtaiset preferenssit

Haastateltu tilintarkastaja uskoo, että erikoistuminen uudelle toimialalle tai tietyn toimialaosamisen syventäminen saattaa olla seurauksena rotaatiosta. Sen sijaan hän ei

usko, että uudelleensijoittumista niinkään tapahtuu. Hän ei mainitse, kumman vaihtoehdon valitsisi mieluummin, mutta kertoo, ettei ainakaan uudelleensijoittumista ole hänen kohdallaan odotettavissa.

Kilpailun muuttuminen tilintarkastusalalla

Tilintarkastusalan kilpailun muutoksista rotaation seurauksena ja sen vaikutuksista ei löytynyt selkeää mielipidettä. Osakkeenomistaja uskoo tilintarkastuksen kilpailun lisääntyvän markkinoilla, mikä johtaa siihen, että tilintarkastuksen laatu paranee, mutta samalla myös tilintarkastuksen hinta mahdollisesti nousee. Myös tilintarkastaja uskoo kilpailun lisääntyvän, mutta vaikuttavan laatuun negatiivisesti. Hän kertoo laadun heikkenemisen johtuvan siitä, että kilpailu aiheuttaa kovan hintakilpailupaineen, jonka takia tehtäviä tunteimääriä todennäköisesti lasketaan, kun halutaan säilyttää katteet hyvällä tasolla. Yritysjohdon edustaja sen sijaan ei usko kilpailun välttämättä lisääntyvän rotaation seurauksena.

Kilpailun kohdalla ei siis ole selkeitä tuloksia siitä, miten se muuttuisi ja mitä siitä seuraisi. Sidosryhmien mielestä kilpailu voi lisääntyä ja laatu parantua, toisaalta laatu saattaa hintapaineiden johdosta myös heikentyä, vaikka kilpailu lisääntyisikin. Välttämättä kilpailu ei edes muutu rotaation seurauksena.

Mielipideshoppailun lisääntyminen

Tilintarkastajan mielestä rotaatiosäännös ei lisää mielipideshoppailua (ks. määritelmä s. 23) ainakaan merkittävästi. Hänen mukaan joissain tapauksissa kilpailuttaminen, oli se sitten pakollisesta rotaatiosta johtuvaa tai vapaaehtoista, saattaa tapahtua mielipideerojen perusteella. Hän arvelee, että tällöin ei kuitenkaan useimmiten ole kyse lainvas-
taisesta mielipideshoppailusta vaan siitä, että tilintarkastajan kanssa työskentely koetaan liian hankalaksi esimerkiksi tiukkojen tulkintojen takia. Tällaisten näkemuserojen perusteella tilintarkastajan vaihtamisessa ei ole kyse tiedon salailusta tai manipuloinnista, vaan pikemminkin työskentelyn miellyttävyydestä. Jos kyse kuitenkin on mielipideshoppailusta, tilintarkastajan mukaan se saattaa paljastua vaihdossa joka tapauksessa, koska uusi tilintarkastaja on velvollinen selvittämään mahdollisia syitä vaihtoon. Myös yritysjohdon edustaja on skeptinen mielipideshoppailun lisääntymisen suhteen.

Tilintarkastaja valitaan yhtiökokouksessa jo etukäteen (eli johto ei sitä yksin päättä) eikä tilintarkastaja voi antaa lausuntoja tekemättä tarkastusta ensin. Vaikka jostain syystä näin kävisikin, yritysjohdon edustajan mielestä ei ole todennäköistä, että KHT-tasoiset tilintarkastajat antaisivat lausuntoja vain toimeksiannon saamisen toivossa. Hän uskoo, että mielipideshoppailu voi yritysten taholta lisääntyä, mutta se vesittyy siihen, että tilintarkastajat varonevat tällaisia yhtiöitä, koska heidän työtä tullaan tarkastamaan jälkikäteen seuraavan tilintarkastajan toimesta.

Mielipideshoppailun lisääntyminen ja sitä kautta tarkastuksien laadun heikentyminen ei ole olennainen rotaation vaikutus sidosryhmien mielestä. Yritysjohdo ja tilintarkastaja eivät usko mielipideshoppailun ylipäättään lisääntyvän, ja vaikka lisääntyisikin, se todennäköisesti paljastuu tai ei saa vastakaikua tilintarkastajataholta. Osakkeenomistajan näkemyksen mukaan mielipideshoppailun lisääntyminen on mahdollista, mutta hän on edellisten kanssa samoilla linjoilla siinä, etteivät tilintarkastajat lähde tällaiseen mukaan.

5 JOHTOPÄÄTÖKSET

Tässä osiossa yhdistetään teoria ja empiiriset tulokset. Luvussa esitetään mitkä teoriaosiossa esitellyistä rotaation vaikutuksista ovat relevantteja osakkeenomistajan, tilintarkastajan ja yritysjohton haastattelujen perusteella: mitä väitteitä empiiriset tulokset tukevat ja mitä eivät. Lopuksi on koottu yhteen tekijät, joilla näyttää Suomessa olevan merkitystä sekä tekijät, jotka eivät haastattelun perusteella ole merkityksellisiä.

5.1 Yhteydet ja erot teorian ja empirian välillä

Tilintarkastajan riippumattomuuden paraneminen

Arruñada ja Paz-Aresin (1997) sekä Comunale ja Sextonin (2005) mukaan tilintarkastajan riippumattomuuden parantuminen on rotaation keskeisimpiä tarkoituksia. Rotaation vaikutus perustuu siihen, että se ehkäisee pitkissä yhteistyösuhteissa mahdollisesti syntyvää läheisyyden ja taloudellisen riippuvuuden uhkaa: kun tilintarkastajan ja asiakasyrityksen suhde katkeaa joka tapauksessa määrääjain, ei tilintarkastajan ja yrityksen välille pääse syntymään liian läheistä, objektiivisuutta haittaavaa suhdetta. Tilintarkastajalla ei myöskään ole tällöin taloudellisia intressejä johdon ehdoilla toimimiseen, mikä edesauttaa hänen riippumattomuuttaan. Riippumattomuus on tärkeä osa tilintarkastuksen laatua ja se koostuu kahdesta komponentista: tosiasiallisesta riippumattomuudesta ja koetusta riippumattomuudesta. Rainbornin (2006) mukaan myös koettu riippumattomuus paranee rotaation ansiosta.

Haastateltujen sidosryhmien mielipiteet tukevat tätä vain osittain. He kokevat riippumattomuuden tärkeäksi osaksi laatua, mutta he eivät ole yksimielisiä siitä, vaikuttaako rotaatio riippumattomuuteen. Yritysjohto ja tilintarkastaja eivät usko riippumattomuuden paranevan rotaation ansiosta, mutta osakkeenomistajan mielestä tämä on mahdollista.

Ei ole kovin yllättävää, ettei tosiasiallinen riippumattomuus suomalaisten sidosryhmien mielestä juurikaan parane rotaation seurauksena, koska heidän vastauksistaan ilmenee, että suomalaisten tilintarkastajien moraalialia pidetään varsin korkeana muutenkin. On siis varsin luonnollista, ettei rotaatiosäännökselle koeta olevan tarvetta.

Sijoittajien ja lainanantajien luottamuksen paraneminen

Gatesin et al. (2007) sekä Danielsin ja Bookerin (2009) tutkimusten mukaan sijoittajat ja lainanantajat kokevat tilintarkastuksen laadun parantuvan tilintarkastusyhteisön rotaation seurauksena. Empiiriset tulokset tukevat tätä väitettä sijoittajien osalta, mutta rahoittajaa ei tässä tutkimuksessa haastateltu. Osakkeenomistaja kokee, että rotaatio parantaa tilintarkastuksen ja tilinpäätösinformaation luotettavuutta. Tämän perusteella voidaan nähdä tulosten tukevan Gatesin et al. (2007) sekä Danielsin ja Bookerin (2009) väitteitä. Tulos oli odotettavissa, koska sijoittaja kokee myös riippumattomuuden parantuvan rotaation ansiosta, ja aiheet ovat hyvin lähellä toisiaan.

Vertaisarvioinnin lisääntyminen

Castellan et al. (2009) sekä Hilaryn ja Lennoxin (2005) tutkimukset ovat osoittaneet, että vertaisarviointi on keskeinen tilintarkastuksen laatutekijä. Rotaatio parantaa mm. Hoylen (1978), Rainbarnin (2006) ja AICPA:n (1992) mukaan tilintarkastuksen laatua tarkastustyön vertaisarvioinnin lisääntymisen ja läpinäkyvyyden parantumisen kautta. Uudella tilintarkastajalla on tuoreita näkemyksiä asioista, jotka voivat jäädä pitkään yhtiötä tarkastaneelta tilintarkastajalta huomaamatta, koska hän saattaa ”sokeutua” tarkastukselle ajan myötä. Vertaisarvioinnin lisääntyminen ja läpinäkyvyyden parantuminen myös kannustavat tilintarkastajaa huolelliseen ja laadukkaaseen tilintarkastustyöhön, koska hän tietää työn joutuvan vertaisarvioinnin kohteeksi.

Empiirisistä tuloksista ei löydy tukea näille väitteille. Osakkeenomistaja, tilintarkastaja ja yritysjohto eivät ensinnäkään ole vakuuttuneita siitä, että vertaisarviointi lisääntyisi ja läpinäkyvyys parantuisi niin kauan kuin vaaditaan vain päävastuullisen tilintarkastajan vaihtamista. Vaikka vaikutus toteutuisikin, ei tällä nähdä olevan merkittävää vaikutusta laatuun.

Tulokset olivat odotettavissa, koska ne tutkimukset, joissa löydettiin positiivinen yhteys omistajien ja rahoittajien sekä tilintarkastuksen laadun välille koskivat tilintarkastusyhteisön rotaatiota. Suomessa on käytössä päävastuullisen tilintarkastajan vaihtaminen, joten ei ole yllättävää, ettei tällä koeta olevan merkitystä tilintarkastuksen laadun kannalta.

Asiakaskohtaisen asiantuntijuuden menettäminen

Arruñada ja Paz-Aresin (1997) sekä Rainbornin et al. (2006) mukaan tilintarkastajan asiakaskohtaisen asiantuntijuuden heikkeneminen on yksi merkittävimmistä rotaation negatiivisista vaikutuksista. Se, että tilintarkastaja on palvellut asiakasyritystä pitkään ja tuntee asiakkaan hyvin vaikuttaa positiivisesti niin tilintarkastuksen tosiasialliseen kuin koettuun laatuunkin ja asiantuntijuuden menettäminen tästä johtuen heikentää tarkastuksen laatua. Lisäksi tilintarkastuksen laatu heikkenee rotaation seurauksena siksi, että tilintarkastuksista tulee tehottomampia asiantuntijuuden puuttumisen vuoksi.

Haastattelun tulokset tukevat osittain edellä mainittuja seikkoja. Asiakaskohtainen asiantuntijuus koetaan tärkeäksi mm. tilintarkastustyön sujuvuuden kannalta, mutta sidosryhmät ovat ennemminkin huolissaan pitkäaikaisten tilintarkastussuhteiden vaikutuksesta tilintarkastajan riippumattomuuteen, kuin sen puuttumisesta tarkastusten laatuun. Tulokset kuitenkin tukevat vahvasti sitä, että asiantuntijuuden puuttuminen heikentää tilintarkastuksen laatua.

Tulosten osalta on yllättävää, ettei asiakaskohtaista asiantuntijuutta korosteta kovin paljon, koska teorian perusteella vaikuttaa, että asiantuntijuus on hyvin keskeinen tekijä tilintarkastuksen laadun kannalta. Asiantuntijuuden tehottomuuden kohdalla teorian ja empirian yhtenevyys oli odotettavissa, koska tämä vaikutus on varsin kiistaton.

Tilintarkastajan asiakkaaseen ja toimialaan investointi

Reicheltin ja Wangin (2010) mukaan toimialaerikoistuminen on tärkeä tilintarkastuksen laadun tekijä. GAO:n (2003) mukaan rotaatio voi heikentää tilintarkastajan investointia asiakkaaseen tai tiettyyn toimialaan, koska panostus valuu asiakkuuden lyhentymisen myötä nopeasti hukkaan. GAO:n tutkimuksen mukaan tätä ei kuitenkaan voida pitää todennäköisenä: 64 % vastanneista tilintarkastajista oli sitä mieltä, ettei panostus heikkene rotaation seurauksena.

Tämän tutkimuksen haastateltavien mielipiteet kallistuivat siihen suuntaan, että rotaatio vaikuttaa positiivisesti tilintarkastajan investoimiseen asiakkaaseen ja toimialaan. Toisin sanoen tulokset olivat täysin päinvastaisia teoriaan nähden. Osakkeenomistajan mieles-

tä vertaisarviointi voi vaikuttaa tilintarkastajan työhön ja mahdollisesti lisätä panostusta asiakkaaseen. Tilintarkastajan mukaan investointi joillain tietyillä toimialoilla, kuten finanssialalla saattaa lisääntyä. Yritysjohto sen sijaan ei usko, että rotaatio vaikuttaa asiakkaaseen panostamiseen niin kauan kuin vain päävastuullista tilintarkastajaa on vaihdettava, eikä hänen mukaan yhteisön rotaationkaan tapauksessa ole todennäköistä, että panostus vähenisi: onhan tilintarkastajien huolehdittava maineestaan tulevien asiakkaiden hankkimista ajatellen. Nämä tutkimustulokset olivat kaikkein odottamattomia ja yllättävimpiä teorian ja empirian päinvastaisuuden vuoksi.

Tilintarkastajan henkilökohtaiset preferenssit

Daughertyn et al. (2012) mukaan tilintarkastajan rotaatio vaikuttaa epäsuorasti tilintarkastuksen laatuun tilintarkastajan elämänlaatuun vaikuttavien tekijöiden kautta. Tutkimuksen mukaan rotaatiosta on todennäköisesti kahdenlaisia vaihtoehtoisia seurauksia tilintarkastajille: heidän on joko uudelleenkoulutettava tai uudelleensijoitettava. Uudelleensijoittuminen ei vaikuta heikentävästi tilintarkastuksen laatuun, mutta uudelleenkouluttautuminen vaikuttaa. Kuitenkin elämänlaatuun vaikuttavista tekijöistä johtuen tilintarkastajat valitsisivat tutkimuksen mukaan mieluummin uudelleenkouluttautumisen.

Suomalainen tilintarkastaja uskoo, että uudelleenkouluttautuminen rotaation seurauksena on todennäköistä, mikä tukee Daughertyn et al. (2012) havaintoja. Hän ei määritellyt tarkemmin, kumpi vaihtoehtoista olisi hänelle mieluisampi, mutta uskoi ettei uudelleensijoittuminen ole kovin todennäköistä. Tästä voidaan päätellä, että vaikkei kyse olekaan tilintarkastajan omasta valinnasta, toteutuu kyseisen vaikutuksen idea: tilintarkastajat joutuvat kouluttautumaan uudelle toimialalle, minkä seurauksena laatu ainakin väliaikaisesti laskee.

Kilpailun muuttuminen tilintarkastusalalla

Tilintarkastusalan kilpailu voi muuttua rotaation seurauksena. GAO:n (2003 & 2004) tutkimusten, Hoylen (1978) sekä Catanach ja Walkerin (1999) mukaan on mahdollista, että kilpailu lisääntyy tilintarkastusalalla, mikä vaikuttaa positiivisesti tilintarkastuksen laatuun, koska tilintarkastajien on erottauduttava kilpailijoistaan paremman laadun avulla. Tämän seurauksena markkinoilla toimisi enemmän laadukasta työtä tekeviä tarkastajia,

koska huonoa työtä tekeville tarkastajille ei riittäisi kysyntää kilpailluilla markkinoilla. Väitteiden ja tutkimusten aiheesta mainitaan kuitenkin olevan erittäin kiistanalaisia. Toisaalta GAO:n tutkimuksissa (2003 & 2004) on myös esitetty mahdollisuus siitä, että kilpailu tilintarkastusmarkkinoilla vähenee, koska tilintarkastajat eivät halua kilpailla julkisen kaupankäynnin kohteina olevien yhteisöjen toimeksiannoista. Tämä puolestaan vähentäisi pätevien tilintarkastajien tarjontaa listatuille yrityksille, mikä tarkoittaisi heikompaan tilintarkastuksen laatua.

Tutkimustulokset eivät olleet vahvasti kummankaan vaihtoehdon puolella, mutta enemmän ne kallistuivat kilpailun lisääntymisen puolelle. Haastatteluissa mainittiin sekä kilpailun lisääntyminen ja laadun parantuminen, että kilpailun lisääntyminen ja laadun heikkeneminen. Sekin mahdollisuus mainittiin, ettei rotaatiolla välttämättä ole vaikutuksia kilpailuun. Tavallaan on varsin luontevaa, ettei kilpailun muutoksista tilintarkastusmarkkinoilla löydy kovin selkeää näkemystä haastateltujen sidosryhmien keskuudessa, koska ei sitä vaikuta olevan em. tutkimuksissakaan.

Mielipideshoppailun lisääntyminen

Lun (2005) sekä Arruñada ja Paz-Aresin (1997) mukaan yritykset saattavat rotaation seurauksena harjoittaa enemmän ns. mielipideshoppailua (ks. määritelmä s. 23), mikä heikentää tilintarkastuksen laatua. Tutkimustulokset eivät juurikaan tue näitä väitteitä. Osakkeenomistaja pitää tilintarkastajan vaihtamista selkeänä punaisena lippuna, jonka syy on selvitettävä, mikä puoltaa Arruñada ja Paz Aresin (1997) sekä Lun (2005) näkemystä siitä, että tilintarkastajan vaihtamiseen liittyvä informaatio on markkinoilla tärkeää. Sidosryhmät kuitenkin kyseenalaistavat mielipideshoppailun lisääntymisen sekä sen, että mahdollisesta shoppailusta olisi juurikaan seurauksia. Tilintarkastaja pitää mahdollisena, joskaan ei todennäköisiä, että mielipideshoppailua esiintyisi. Sen sijaan hänen mukaan on todennäköistä, että mielipideshoppailusta jäätäisiin kiinni, koska tilintarkastajan on raportoitava mahdollisia syitä vaihtoon. Yritysjohdon mielestä on vaikea nähdä, että KHT-tasoiset tilintarkastajat antaisivat lausuntoja vain asiakkaiden saamisen toivossa. Osakkeenomistajan mielestä on mahdollista, että mielipideshoppailu lisääntyy, mutta hän ei pidä todennäköisenä, että tilintarkastajat haluavat tarkastaa tällaisia yhtiöitä.

Nämäkin tulokset olivat varsin odotettavissa siinä mielessä, että sidosryhmät vaikuttavat luottavan melko vahvasti suomalaisiin tilintarkastajiin. Se oli kuitenkin hieman yllättävää, että yrityksiinkin luotetaan niin vahvasti, ettei niiden uskota lisäävän mielipideshoppailua. Varsinkin taloudellisen taantuman aikoina yrityksillä voi olla kova tarve muokata tilinpäätöstään, ja jotta siitä olisi jotain hyötyä, täytyisi tiedoille saada vahvistus tilintarkastajalta. Toisaalta julkisen kaupankäynnin kohteena olevien yritysten toimintaa säännellään hyvin tarkasti, joten mielipideshoppailu saattaa jäädä harjoittamatta sen hankaluudenkin vuoksi.

5.2 Rotaation vaikutukset Suomessa

Tilintarkastajan rotaation tavoitteena on vahvistaa tilintarkastajan riippumattomuutta ja objektiivisuutta sekä parantaa tilintarkastuksen ja tilinpäätöksen luotettavuutta ja laatua. Keskeistä on siis tilintarkastajan riippumattomuuden paraneminen sekä sijoittajien luottamuksen eli tilinpäätöksen ja –tarkastuksen koetun laadun parantuminen. Tämän tutkimuksen perusteella rotaatiosäännös pääsee Suomessa tavoitteisiinsa riippumattomuuden ja sijoittajan luottamuksen parantumisen osalta ainakin osittain, joskaan kiistattomia tuloksia ei saatu. Muista rotaation mahdollisista vaikutuksista myös kilpailun lisääntyminen on seikka, joka sidosryhmien mielestä voi vaikuttaa tilintarkastuksen laatuun positiivisesti. Yllättävin seikka on se, että teorian perusteella negatiivisesti tilintarkastuksen laatuun vaikuttavan tilintarkastajan investointien vähentymisen koettiin suomalaisten sidosryhmien keskuudessa olevan täysin päinvastoin. Tulosten perusteella tilintarkastajien asiakas- ja toimialapanostuksen uskotaan kasvavan tai vähintään pysyvän samana, millä on positiivinen vaikutus tilintarkastuksen laatuun.

Myös osa negatiivisista vaikutuksista vaikuttaa jossain määrin toteutuvan Suomessa. Asiakaskohtaisen asiantuntijuuden puuttumisen koetaan heikentävän tilintarkastuksen laatua tehokkuuden kärsimisen kautta. Sen sijaan varsinaisen asiantuntijuuden menettämisen vaikutukset eivät vaikuta kovin keskeisiltä tekijöiltä. Tilintarkastajan elämänlaatuun vaikuttavien seikkojen heikentävä vaikutus saattaa jossain määrin toteutua, koska tilintarkastajahaastateltava uskoi erikoistumisen uudelle alalle olevan mahdollista, mutta uudelleensijoittumista hän piti epätodennäköisenä.

Suomalaiset haastateltavat eivät usko vertaisarvioinnin ja mielipideshoppailun lisääntymisen olevan relevantteja vaikutuksia. He myös kyseenalaistavat, että näitä ylipäätään esiintyy.

Taulukko 2. Rotaation vaikutusten toteutuminen Suomessa.

Positiivinen vaikutus Suomessa	Negatiivinen vaikutus Suomessa	Ei vaikutusta Suomessa
Riippumattomuuden parantaminen	Asiakaskohtaisen asiantuntijuuden menetys	Vertaisarvioinnin lisääntyminen (pos.)
Sijoittajien luottamuksen parantuminen	Tilintarkastajan henkilökohtaiset preferenssit	Mielipideshoppailun lisääntyminen (neg.)
Kilpailun lisääntyminen		
Asiakkaaseen ja toimialaan investointi		

Yllä olevassa taulukossa on koottu yhteen edellämainitut rotaation Suomessa toteutuvat positiiviset ja negatiiviset vaikutukset. Moni positiivinen vaikutus toteutuu, mutta negatiivisten vaikutusten toteutuminen hieman kumoo rotaatiosta saatavia hyötyjä. Kaikkiaan rotaatiosäännöksen vaikutus tilintarkastuksen laatuun näyttää positiiviselta, mutta käytännössä rotaation merkitys laadun kannalta jäänee melko pieneksi.

6 YHTEENVETO

Tässä tutkimuksessa selvitettiin tilintarkastajan rotaation vaikutuksia tilintarkastuksen laatuun sekä vaikutusten toteutumiseen Suomessa. Teoriaosiossa käsiteltiin tilintarkastuksen laatua ja rotaation vaikutuksia laatuun. Laatu-osiossa käsiteltiin niitä komponentteja, joista tilintarkastuksen laatu koostuu ja määriteltiin miten laatu tässä tutkimuksessa ymmärretään. Rotaation osalta selvitettiin rotaatiosäätelyn tausta ja perusidea, rotaatiosäätely Suomessa sekä rotaation positiivisia ja negatiivisia vaikutuksia tilintarkastuksen laatuun. Empiirisessä tutkimuksessa kerättiin sähköpostihaastattelulla tilintarkastuksen sidosryhmien mielipiteitä siitä, miten tilintarkastajan rotaation koetaan vaikuttavan tilintarkastuksen laatuun Suomessa. Tutkimuksessa haastateltiin kolmea eri sidosryhmän edustajaa: osakkeenomistajaa, tilintarkastajaa ja yritysjohdon edustajaa. Kyseisessä luvussa esiteltiin haastatteluprosessi ja haastattelun tulokset. Lopuksi teoria ja empiria nivottiin yhteen johtopäätökset –luvussa, jossa verrattiin niiden eroja ja yhtäläisyyksiä sekä tehtiin päätelmiä siitä, onko rotaatiosäännöksellä merkitystä Suomessa.

6.1 Keskeiset tutkimustulokset ja johtopäätökset

Tutkimuksen perusteella rotaatiosäännös näyttäisi jossain määrin onnistuvan tavoitteissaan. Tilintarkastuksen laadun koetaan parantuvan tilintarkastajan riippumattomuuden ja sijoittajien luottamuksen parantumisen sekä kilpailun ja asiakkaaseen investoimisen lisääntymisen myötä. Laatua heikentää tutkimuksen perusteella asiantuntijuuden menettämisestä aiheutuva tilintarkastuksen tehottomuus sekä tilintarkastajan elämänlaatuun vaikuttavien seikkojen vaikutus. Vertaisarvioinnin lisääntymisellä ja mielipideshoppailulla ei Suomessa koeta juurikaan olevan vaikutusta tilintarkastuksen laatuun. Tulosten perusteella rotaatio siis onnistuu jossain määrin parantamaan tilintarkastuksen laatua Suomessa, mutta laatua heikentävien seikkojen toteutumisen ansiosta parannus ei vaikuta kovin merkittävältä. On mahdollista, että rotaatiosta olisi enemmän hyötyä, jos säännös vaatisi tilintarkastusyhteisön vaihtamista. Tällöin saataisiin aikaan vertaisarviointia aikaan ja parannusta laatuun eikä siitä varmasti olisi haittaa muidenkaan positiivisten vaikutusten kannalta. Myös rotaatio- ja karenssiajan muutosta voisi harkita: esimerkiksi 5 vuotta toimeksiannossa, 5 vuotta karenssiaikaa –malli voisi olla nykyistä 7/2 –

mallia parempi, koska tällöin tilintarkastajalla olisi entistäkin vähemmän intressejä asiakkaan ehdoilla toimimiseen lyhyen toimeksiantosuhteen vuoksi. Toisaalta tämä saattaisi vaikuttaa asiakkaaseen ja toimialaan investointiin negatiivisesti, mutta kilpailuilla markkinoilla se ei vaikuta kovin todennäköiseltä.

6.2 Tutkimuksen merkitys, yleistettävyyys ja jatkotutkimusaiheita

Tällä tutkimuksella on merkitystä tilintarkastuksen sidosryhmille. Tutkimuksessa on esitelty seikkoja, jotka vaikuttavat tilintarkastuksen laatuun, eli käytännössä informaation laatuun, jota sidosryhmät käyttävät omiin tarkoituksiinsa. Merkitystä voisi kuvata sanalla tiedottava. Rotaatiosäännös on sisällytetty tilintarkastuslakiin vasta 1.7.2007 alkaen eli hieman alle viisi vuotta, joten ensimmäistä rotaatiokierrosta ei ole vielä suoritettu ja aihe voi olla vielä melko tuntematon Suomessa. Tämä tutkimus kokoaa yhteen maailmalla käydyn vilkkaan rotaatiokeskustelun pääteemoja, joiden tiedostaminen on varmasti hyödyksi tilintarkastuksen ja tilinpäätöksen sidosryhmille. Kun ensimmäinen pakollinen rotaatiokierros koittaa vuonna 2014, tämän tutkimuksen lukeneilla on resursseja varautua siihen, mitä tulevaisuus saattaa tuoda tullessaan.

Tutkimus ei ole kovin yleistettävä johtuen otoskoon pienuudesta: kolmen haastattelun perusteella ei voida sanoa näiden vaikutusten olevan todennäköisiä koko Suomessa. Tutkimus kuitenkin tarjoaa suomalaisia näkökulmia vilkkaaseen rotaatiokeskusteluun.

Mielenkiintoinen jatkotutkimusaihe voisi olla kvantitatiivisen datan tuottaminen tässä tutkimuksessa esitellyistä vaikutuksista, koska sillä saataisiin yleistettävämpiä tuloksia. Toisaalta olisi mielenkiintoista tutkia esimerkiksi vain yhtä tilintarkastuksen vaikutusta syvemmin. Hyvä jatkotutkimusaihe olisi myös case-tutkimus suomalaisessa julkisen kaupankäynnin kohteena olevassa yhteisössä, kun rotaatio on suoritettu.

LÄHDELUETTELO

Artikkelit & tutkimukset

Arruñada, B. & Paz-Ares, C. (1997) Mandatory Rotation of Company Auditors: A Critical Examination. *International Review of Law and Economics* 17, 31-61.

Bamber, E. M. & Iyer, V. M. (2007) Auditors' Identification with Their Clients and Its Effect on Auditors' Objectivity. *Auditing: Journal of Practise & Theory* 26, 2, 1-24.

Beattie, V., Brandt, R. & Fearnley, S. (1999) Perceptions of Auditor Independence: U.K. Evidence. *Journal of International Accounting, Auditing and Taxation*, 67-107.

Blouin, J., Grein, B. M. & Rountree, B. R. (2007) An Analysis of Forced Auditor Change: The Case of Former Arthur Andersen Clients. *The Accounting Review* 82, 3, 621-650.

Carcello, J. V. & Nagy, A. L. (2004) Audit Firm Tenure and Fraudulent Financial Reporting. *Auditing: A Journal of Practice and Theory* 23, 2, 55-69.

Casterella, J. R., Jensen, K. L. & Knechel, W. R. (2009) Is Self-Regulated Peer Review Effective at Signaling Audit Quality? *The Accounting Review* 84, 3, 713-735.

Catanach, A. H. Jr. & Walker, P. L. (1999) The International Debate Over Mandatory Auditor Rotation: A Conceptual Research Framework. *Journal of International Accounting, Auditing & Taxation* 8, 1, 43-66.

Chen, H., Chen, J. Z., Lobo, G. J. & Wang, Y. (2011) Effects of Audit Quality on Earnings Management and Cost of Equity Capital: Evidence from China. *Contemporary Accounting Research* 28, 3, 892-925.

Chi, W. (2010) An overlooked effect of mandatory audit-firm rotation on investigation strategies. *OR Spectrum* 33, 265-285.

Chi, W., Huang, H., Liao, Y. & Xie, H. (2009) Mandatory Audit Partner Rotation, Audit Quality and Market Perception: Evidence from Taiwan. *Contemporary Accounting Research* 26, 2, 359-391.

Comunale, C. L. & Sexton, T. R. (2005) Mandatory auditor rotation and retention: impact on market share. *Managerial Auditing Journal* 20, 3, 235-248.

Craswell, A., Stokes, D. J. & Laughton, J. (2002) Auditor independence and fee dependence. *Journal of Accounting and Economics* 33, 253-275.

Daniels, B. W. & Booker, Q. (2009) Loan Officers' Reactions to Audit Rotation. *Journal of Behavioral Studies in Business* 1, 1-13.

Dart, E. (2011) UK investors' perceptions of auditor independence. *The British Accounting Review* 43, 173-185.

Daugherty, B. E., Dickins, D., Hatfield, R. C. & Higgs, J. L. (2012) An Examination of Partner Perceptions of Partner Rotation: Direct and Indirect consequences to Audit Quality. *Auditing: A Journal of Practice & Theory* 31, 1, 97-114.

Deis, D. R. Jr. & G. A. Giroux (1992) Determinants of Audit Quality in the Public Sector. *The Accounting Review* 67, 3, 462-479.

Dehkordi, H. F. & Makarem, N. (2011) The Effect of Size and Type of Auditor on Audit Quality. *International Research Journal of Finance and Economics* 80, 121-137.

Dopuch, N., King, R. R. & Schwartz, R. (2001) An Experimental Investigation of Retention and Rotation Requirements. *Journal of Accounting Research* 39, 1, 93-117.

Emby, C. & Davidson, R. A. (1998) *Journal of International Accounting, Auditing and Taxation* 7, 2 163-179.

Gates, S. K., Lowe, D. J. & Reckers, P. M. J. (2007) Restoring public confidence in capital markets through auditor rotation. *Managerial Auditing Journal* 22, 7, 5-17.

GAO (2003) Public Accounting Firms: Required Study on the Potential Effects of Mandatory Audit Firm Rotation. Julkaisija: United States General Accounting office.

GAO (2004) Mandatory Audit Firm Rotation Study: Study Questionnaires, Responses, and Summary of Respondents' Comments. Julkaisija: United States General Accounting office.

Geiger, M. A. & Raghunandan, K. (2002) Auditor Tenure and Audit Reporting Failures. *Auditing: A Journal of Practice and Theory* 21, 1, 67-78.

George, N. (2004) Auditor Rotation and the Quality of Audits. *The CPA Journal*, 22-26.

Ghosh, A. & Moon, D. (2005) Auditor Tenure and Perceptions of Audit Quality. *The Accounting Review* 80, 2, 585-612.

Grumet, L. (2002) Peer review: raising the bar of audit quality. *The CPA Journal*, 9.

Hilary, G. & Lennox, C. (2005) The credibility of self-regulation: Evidence from the accounting profession's peer review program. *Journal of Accounting and Economics* 40, 211-229.

Hoyle, J. (1978) Mandatory auditor rotation: the arguments and an alternative. *The Journal of Accountancy* 69-78.

Johnson, V. E., Khurana I. K. & Reynolds J. K. (2002) Audit-Firm Tenure and the Quality of Financial Reports. *Contemporary Accounting Research* 19, 4, 637-660.

Knechel, W. R. & Vanstraelen, A. (2007) The Relationship between Auditor Tenure and Audit Quality Implied by Going Concern Opinions. *Auditing: A Journal of Practice and Theory* 26, 1, 113-131.

Lu, T. (2006) Does Opinion Shopping Impair Auditor Independence and Audit Quality? *Journal of Accounting Research* 44, 3, 561-583.

Lundstrom, R. (2009) Fraud: Red Flags or "Red Herrings"? Telling the Difference. *Journal of Forensic Studies in Accounting and Business*, 1-38.

Manry, D. L., Mock, T. J. & Turner, J. L. (2008) Does Increased Audit Partner Tenure Reduce Audit Quality? *Journal of Accounting, Auditing & Finance* 23, 4, 553-572.

Mihaela, M., Aurelia, S. & Eugeniu, T. (2011) Auditor rotation – Critical and comparative analysis. *Annals of the University of Oradea, Economic Science Series* 20, 2, 571-577.

Myers, J. N., Myers, L. A. & Omer, T. C. (2003) Exploring the Term of the Auditor-Client Relationship and the Quality of Earnings: A Case for Mandatory Auditor Rotation? *The Accounting Review* 78, 3, 779-799.

Pinnell, W. R. (2011) How 'Mandatory' is Mandatory Auditor Rotation? *Financial Reporting*, 14-15.

Rainborn, C., Schorg, C. A. & Massoud, M. (2006) Should Auditor Rotation Be Mandatory? *The Journal of Corporate Accounting & Finance*, 37-49.

Reichelt, K. J. & Wang, D. (2010) National and Office-Specific Measures of Auditor Industry Expertise and Effects on Audit Quality. *Journal of Accounting Research* 48, 3, 647-686.

Robkob, P., Sangboon, K. & Leemanonwarachai, T. (2011) The effect of audit specialization on audit quality: an empirical study of tax auditors in Thailand. *Review of Business Research* 11, 4, 52-65.

Sanders, C. B., Steward, D. M. & Bridges, S. (2009) Facilitating knowledge transfer during SOX-mandated audit partner rotation. *Business Horizons* 52, 573-582.

Zuregait, Q. M. (2011) The effect of Ownership Structure on Audit Quality: Evidence from Jordan. *International Journal of Business and Social Science* 2, 10, 38-46.

Kirjat

Horsmanheimo P., Kaisanlahti T., & Steiner M-L. (2007) Tilintarkastuslaki – Kommentaari. Helsinki, WSOYpro.

Horsmanheimo, P. & Steiner, M-L. (2008) Tilintarkastus – Asiakkaan opas. 2. p. Helsinki, WSOYpro.

Kananen, J. (2010) Opinnäytetyön kirjoittamisen käytännön opas. Jyväskylän ammattikorkeakoulu.

KHT-Media (2009) Tilintarkastusalan standardit ja suositukset 2009. Helsinki, KHT-Media.

Halonen, K. & Steiner, M-L. (2009) Tilintarkastusprosessi käytännössä. Helsinki, WSOYpro.

Lennox, C. (2003) Opinion Shopping and the Role of Audit Committees when Audit Firms are Dismissed: The US Experience. Edinburgh, The Institute of Chartered Accountants of Scotland.

Haastattelut

Yritysjohdon edustajan haastattelu, 2.4.2012. [Täydennetty sähköpostilla]

Osakkeenomistajan haastattelu, 11.4.2012. [Täydennetty sähköpostilla]

Tilintarkastajan haastattelu, 15.4.2012. [Täydennetty sähköpostilla]

Muut lähteet

Anonyymin sijoitusyhtiön kotisivut, 2012.

Anonyymin tilintarkastusyhteisön kotisivut, 2012

Anonyymin yrityksen vuosikertomus, 2011.

KHT-yhdistys (2012) Tilintarkastus - Keskeinen sääntely. [verkkodokumentti]. [Viitattu 9.3.2012]. Saatavilla <http://www.khtyhdistys.fi/tilintarkastus/keskeinen-saantely>

Saaranen-Kauppinen, A. & Puusniekka, A. (2006b) KvaliMOTV - Menetelmäopetuksen tietovaranto: Aineiston määrä ja tutkittavat. Tampere : Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. [verkkodokumentti]. [Viitattu 3.3.2012]. Saatavilla http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/kvali/L6_2.html

Saaranen-Kauppinen, A. & Puusniekka, A. (2006a) KvaliMOTV - Menetelmäopetuksen tietovaranto: Strukturoitu ja puolistrukturoitu haastattelu. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. [verkkodokumentti]. [Viitattu 3.3.2012]. Saatavilla http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/kvali/L6_3_3.html

Saarnia, M. (2011) Luentomoniste: Tilintarkastuksen teoria ja käytäntö. Lappeenrannan teknillinen yliopisto.

Valtioneuvosto Press Release (2006) Tilintarkastussääntely eurooppalaiselle tasolle. [verkkodokumentti]. [Viitattu 11.3.2012]. Saatavilla <http://valtioneuvosto.fi/ajankohtaista/tiedotteet/tiedote/en.jsp?oid=171106>

LIITTEET

Liite 1. Sähköposti: Haastattelupyyntö kandidaatintutkielmaan

Hei!

Olen Elina Liukko Lappeenrannan teknillisestä yliopistosta kauppatieteiden tiedekunnasta. Olen kolmannen vuoden opiskelija ja kandidaatintutkielmaa tehdessäni tarvitsisin Teidän apuanne tutkimukseeni.

Teen kandidaatintutkielman aiheesta **Tilintarkastajan rotaation vaikutukset tilintarkastuksen laatuun**. Tutkin työssäni sitä, minkälaisia positiivisia ja negatiivisia vaikutuksia tilintarkastajan rotaatiolla on tilintarkastuksen laatuun. Teoriaosiossa käsittelen tilintarkastuksen laatua käsitteenä, rotaatiosäätelyn taustaa, rotaatiosäätelyä Suomessa sekä rotaation positiivisia ja negatiivisia vaikutuksia tilintarkastuksen laatuun. Empiirisessä osiossa on tarkoitus heijastaa teoriaa käytäntöön ja tutkia, löytyykö Suomesta samantyyppisiä kokemuksia rotaation vaikutuksista. Toisin sanoen Teidän kokemuksianne rotaation vaikutuksista verrattaisiin teoreettisiin seikkoihin. Lähetän Teille tämän sähköpostin liitteenä **tutkimussuunnitelmani**, josta voitte lukea tutkimuksesta tarkemmin.

Empiirisen tiedon keräämisen toteutan haastattelujen avulla ja siksi kysynkin Teiltä mahdollisuuttanne osallistua haastatteluun. Haastattelukysymykset ovat avoimia, niihin ei siis anneta vastausvaihtoehtoja vaan kaikkiin kysymyksiin vastataan vapaasti. Haastatteluun on mahdollista osallistua sähköpostitse, puhelimitse tai siten, että tulen paikalle haastattelemaan Teitä. Vastaamiseen kuluu aikaa arviolta n. 20 minuuttia.

Haastateltavat esiintyvät työssä nimettöminä eikä heistä anneta tutkimuksessa mitään tunnistamisen mahdollistavia tietoja. Haastattelumateriaalia ei käytetä muussa yhteydessä ja se hävitetään kandidaatintutkielman valmistuttua. Haastateltavat saavat myös valmiin kandidaatin hyväksyttäväksi ennen tutkimuksen julkaisemista.

Haastattelu on tarkoitus toteuttaa **viikoilla 12 – 15 (19.3. – 15.4.)**. Mikäli Teidän on mahdollista osallistua tutkimukseen, voitte ottaa minuun yhteyttä niin sovitaan tarkemmin miten, missä ja milloin haastattelu toteutetaan. Muussa tapauksessa olen itse teihin yhteydessä jälkeinpäin kyselläkseni osallistumishalukkuuttanne.

Yhteystietoni ovat:

Puhelin: 050 494 1554

S-posti: tiina.liukko@lut.fi

Kiitokseksi avusta lähetän tutkimukseen osallistuneille valmiin kandidaatintutkielmani.

Ystävällisin terveisin,

Elina Liukko

Liite 2. Osakkeenomistajan haastattelukysymykset

1. Seuraatteko yhtiöiden tilintarkastajia ja heidän tekemäänsä työtä? Kiinnitättekö huomiota näihin seikkoihin sijoituskohteita valitessanne?
2. Oletteko (tai olitteko ennen tätä) tietoinen, mikä rotaatiosäännös on ja mitä sillä tavoitellaan?
3. Mistä tekijöistä tilintarkastuksen laatu mielestänne koostuu?
4. Kuinka tärkeää tilintarkastajan riippumattomuus teille on tilintarkastuksen laadun kannalta?
5. Kuinka merkittävästi rotaatio mielestänne vaikuttaa tilintarkastajan riippumattomuuteen?
6. Millä muilla seikoilla koette olevan vaikutusta tilintarkastajan riippumattomuuteen? Koetteko näiden seikkojen vaikuttavan riippumattomuuteen merkittävämmiin kuin rotaatio?
7. Kuinka rotaatio mielestänne vaikuttaa tilintarkastuksen ja tilinpäätösinformaation luotettavuuteen?
8. Paraneeko tilintarkastuksen laatu mielestänne silloin, kun tilintarkastaja on toiminut yhtiön tilintarkastajana pitkään?
9. Millaisia vaikutuksia rotaatiolla on (tai voisi olla) sijoituspäätöstenne tekoon?
10. Miten rotaatio mielestänne vaikuttaa tilintarkastuksen läpinäkyvyyteen (eli siihen, että tilinpäätöksestä ja käytetyistä tilintarkastusmenetelmistä saadaan useamman kuin yhden tilintarkastajan näkemys)? Onko tällä vaikutusta käsitykseenne tilintarkastuksen laadusta ja sijoituspäätöksiinne?

11. Miten rotaation seurauksena tuleva vertaisarviointi (toinen tilintarkastaja tarkastaa edellisen työtä) vaikuttaa näkemykseenne tilintarkastuksen laadusta?
12. Rotaatio lisää kilpailua tilintarkastusalalla. Millaisia vaikutuksia lisääntyvällä kilpailulla uskotte olevan tilintarkastuksen laatuun ja hintaan?
13. Uskotteko, että rotaatio lisää ns. mielipideshoppailua (yritys pyrkii löytämään tilintarkastajan, joka antaa vakiomuotoisen kertomuksen yrityksen käyttämistä kirjanpito-menetelmistä, vaikkei sitä olisikaan tehty asianmukaisella tavalla, ts. kilpailuttaa tilintarkastajia lausunnon perusteella) yritysten keskuudessa?
14. Uskotteko, että rotaatiolla on vaikutusta tilintarkastajan halukkuuteen investoida asiakkaaseen? Millaisia vaikutuksia?
15. Kenen asiaa rotaatiosäännös mielestänne ajaa? Mille tilinpäätöksen sidosryhmille siitä on eniten hyötyä? Entä haittaa?
16. Miten koette asioiden muuttuneen siitä hetkestä, kun rotaatiosäännös tuli voimaan vai onko mikään muuttunut?
17. Vapaa sana: kertokaa muita mielipiteitänne rotaatiosta tai sen vaikutuksista tilintarkastuksen laatuun.

Liite 3. Yritysjohdon haastattelukysymykset

1. Oletteko (tai olitteko ennen tätä) tietoinen, mikä rotaatiosäännös on ja mitä sillä tavoitellaan?
2. Miten rotaatiosäännös vaikuttaa työhönne?
3. Mistä tekijöistä tilintarkastuksen laatu mielestänne koostuu?
4. Kuinka tärkeää tilintarkastajan riippumattomuus on teille tilintarkastuksen laadun kannalta?
5. Kuinka merkittävästi rotaatio mielestänne vaikuttaa tilintarkastajan riippumattomuuteen?
6. Millä muilla seikoilla koette olevan vaikutusta tilintarkastajan riippumattomuuteen? Koetteko näiden seikkojen vaikuttavan riippumattomuuteen merkittävämmiin kuin rotaatio?
7. Kuinka rotaatio mielestänne vaikuttaa tilintarkastuksen ja tilinpäätösinformaation luotettavuuteen?
8. Millaisia hyötyjä julkisen kaupankäynnin kohteena olevalle yritykselle on siitä, että sen taloudellinen raportointi koetaan rahoitusmarkkinoilla luotettavaksi?
9. Paraneeko tilintarkastuksen laatu mielestänne silloin, kun tilintarkastaja on toiminut yhtiön tilintarkastajana pitkään?
10. Miten pitkään yhtiötä palvelleiden tilintarkastajan asiakaskohtainen asiantuntemus vaikuttaa tilintarkastustyön sujuvuuteen? Missä muissa asioissa tilintarkastajan tietotaitoa hyödynnetään asiakasyrityksessä? Onko nimenomaan asiakaskohtainen tieto tärkeää näissä tehtävissä?

11. Miten rotaatio mielestänne vaikuttaa tilintarkastuksen läpinäkyvyyteen (eli siihen, että tilinpäätöksestä ja käytetyistä tilintarkastusmenetelmistä saadaan useamman kuin yhden tilintarkastajan näkemys)? Vaikuttaako läpinäkyvyys mielestänne merkittävästi tilintarkastuksen laatuun?
12. Mitkä ovat tärkeimmät kriteerit uutta tilintarkastajaa valitessa? Entä tilintarkastusyhteisöä?
13. Onko tilintarkastuksen laatu vai hinta tärkeämpi kriteeri tilintarkastajan tai tilintarkastusyhteisön valinnassa?
14. Rotaatio lisää kilpailua tilintarkastusalalla. Millaisia vaikutuksia lisääntyvällä kilpailulla uskotte olevan tilintarkastuksen laatuun ja hintaan?
15. Uskotteko, että rotaatio lisää ns. mielipideshoppailua (yritys pyrkii löytämään tilintarkastajan, joka antaa vakiomuotoisen kertomuksen yrityksen käyttämistä kirjanpito-menetelmistä, vaikkei sitä olisikaan tehty asianmukaisella tavalla, ts. kilpailuttaa tilintarkastajia lausunnon perusteella) yritysten keskuudessa?
16. Uskotteko, että rotaatiolla on vaikutusta tilintarkastajan halukkuuteen investoida asiakkaaseen? Millaisia vaikutuksia?
17. Kenen asiaa rotaatiosäännös mielestänne ajaa? Mille tilinpäätöksen sidosryhmälle siitä on eniten hyötyä? Entä haittaa?
18. Miten koette asioiden muuttuneen siitä hetkestä, kun rotaatiosäännös tuli voimaan vai onko mikään muuttunut?
19. Vapaa sana: kertokaa muita mielipiteitänne rotaatiosta tai sen vaikutuksista tilintarkastuksen laatuun.

Liite 3. Tilintarkastajan haastattelukysymykset

1. Millaisia vaikutuksia rotaatiosäännöksellä on työhönne?
2. Mistä tekijöistä tilintarkastuksen laatu mielestänne koostuu?
3. Miten rotaatio mielestänne vaikuttaa tilintarkastajan riippumattomuuteen? Onko vaikutus merkittävä?
4. Millä muilla seikoilla koette olevan vaikutusta tilintarkastajan riippumattomuuteen? Vaikuttavatko nämä seikat mielestänne riippumattomuuteen merkittävämmiin kuin rotaatio?
5. Kuinka rotaatio mielestänne vaikuttaa tilintarkastuksen ja tilinpäätösinformaation luotettavuuteen?
6. Paraneeko tilintarkastuksen laatu mielestänne silloin, kun tilintarkastaja on toiminut yhtiön tilintarkastajana pitkään?
7. Miten pitkään yhtiötä palvelle tilintarkastajan asiakaskohtainen asiantuntemus vaikuttaa tilintarkastustyön sujuvuuteen? Missä muissa asioissa tilintarkastajan tietotaitoa hyödynnetään asiakasyrityksessä? Onko nimenomaan asiakaskohtainen tieto tärkeää näissä tehtävissä?
8. Rotaation sanotaan parantavan tilintarkastuksen läpinäkyvyyttä vertaisarvioinnin (toinen tilintarkastaja tarkastaa edellisen työtä) kautta. Miten vertaisarvioinnin tekeminen tai tieto sen kohteena olemisesta vaikuttaa työhönne?
9. Miten vertaisarviointi ja läpinäkyvyys vaikuttavat näkemykseenne tilintarkastuksen laadusta?

10. Kuinka paljon ja millaisia tilintarkastajan tai tilintarkastusyhteisön resursseja uuteen asiakkaaseen tutustumiseen kuluu?
11. Miten rotaatio vaikuttaa tilintarkastuksen tehokkuuteen?
12. Uskotteko, että teidän on rotaation seurauksena erikoistuttava toiselle toimialalle tai sijoitettava uudelleen tilintarkastusyhteisössä? Kumman vaihtoehdon valitsisitte mieluummin? Miksi?
13. Miten pakollinen rotaatio vaikuttaa tilintarkastajien erikoistumiseen tietyille toimialoille?
14. Rotaatio lisää kilpailua tilintarkastusalalla. Millaisia vaikutuksia lisääntyvällä kilpailulla uskotte olevan tilintarkastuksen laatuun ja hintaan?
15. Uskotteko, että rotaatio lisää ns. mielipideshoppailua (yritys pyrkii löytämään tilintarkastajan, joka antaa vakiomuotoisen kertomuksen yrityksen käyttämistä kirjanpito-menetelmistä, vaikkei sitä olisikaan tehty asianmukaisella tavalla, ts. kilpailuttaa tilintarkastajia lausunnon perusteella) yritysten keskuudessa?
16. Uskotteko, että rotaatiolla on vaikutusta tilintarkastajan halukkuuteen investoida asiakkaaseen? Millaisia vaikutuksia?
17. Kenen asiaa rotaatiosäännös mielestänne ajaa? Mille tilinpäätöksen sidosryhmälle siitä on eniten hyötyä? Entä haittaa?
18. Miten koette asioiden muuttuneen siitä hetkestä, kun rotaatiosäännös tuli voimaan vai onko mikään muuttunut?
19. Vapaa sana: kertokaa muita mielipiteitänne rotaatiosta ja/tai sen vaikutuksista tilintarkastuksen laatuun?